

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Quart Parairi dal Comité consultativ per la
Convenziun da basa dal Cussegl da
l'Europa per proteger las minoritads
naziunalas
e
posiziun da la Svizra**

December 2018

REMARTGAS PRELIMINARAS

Il Comité consultativ da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas (inditgada qua sutvart sco «Convenziun da basa») ha deliberà ses quart Parairi davart la Svizra a chaschun da sia 62. dieta dals 31 da matg 2018. Il Parairi è vegnì transmess ils 6 da fanadur 2018 al represchentant permanent da la Svizra tar il Cussegl da l'Europa. La Svizra è vegnida envidada da prender posiziun en scrit fin ils 6 da november 2018. Quest termin è vegnì prolungà en cunvegientscha cun il Secretariat da la Convenziun da basa.

A chaschun da sia visita en Svizra dals 5 fin ils 8 da mars 2018 ha il Comité consultativ pudì sa procurar en moda transparenta las infurmaziuns ch'èn necessarias per ses Parairi. En quest connex ha la Svizra fatg endament ch'ella dettia gronda paisa ad in dialog constructiv cun il Comité consultativ. Durant sia visita ha la delegaziun dal Comité consultativ pudì scuntrar represchentants da tut las minoritads naziunalas reconuschidas, particularmain da las minoritads linguisticas, dals Jenics, Sinti e Manouches svizzers sco er da las cuminanzas gidieuas da la Svizra. La delegaziun ha ultra da quai salvà discurs cun represchentants dals Roma e da la cuminanza islamica da la Svizra. Plinavant è ella sa scuntrada cun numerus represchentants da l'administraziun federala, da las autoritads chantunalas e communalas e dal parlament federal. La finala han già lieu inscunTERS er cun pliras organizaziuns nunguvernamentalas e cun plirs circuls academics. Tras visitas da la delegaziun en ils chantuns Friburg e Berna per inspecziunar ina piazza da transit per viagiants esters ed ina piazza da staziunament per Jenics, Sinti e Manouches svizzers, ha pudì vegnir purschida ina plivalur a la delegaziun dal Comité consultativ. Vitiers è vegnida ina visita a Cuir cun in inscunTER cun las autoritads grischunas e cun scuntradas cun represchentants da las minoritads taliana e rumantscha. Quests inscunTERS e questas visitas han gidà a la delegaziun dal Comité consultativ a sa far in maletg concret ed exact da la situaziun da las minoritads naziunalas e d'altres cuminanzas en Svizra.

La Svizra ha prendì enconuschientscha cun interess dal quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra. Las constataziuns detagliadas e fundadas dal Comité consultativ mussan ch'el ha examinà cun quità la situaziun da las minoritads en Svizra. Las recumandaziuns equilibradas a la Svizra tegnan quint da las posiziuns da las differentas represchentanzas dals interess. La Svizra appreziescha ch'ella survegn l'ocasiun da prender posiziun davart il Parairi.

La posiziun a las autoritads dal Cussegl da l'Europa vegn prendida en il num dal Cussegl federal svizzer, il qual è responsabel per ils affars esteriurs e pia er per l'observaziun da las obligaziuns internaziunalas da la Svizra. Numerus temas sco la planisaziun dal territori e la furnaziun pertutgan però la competenza dals chantuns, ils quals èn er responsabels per realisar la Convenziun da basa.

La posiziun è vegnida redigida da la Direcziun da dretg internaziunal public (DDIP) dal Departament federal d'affars esteriurs (DFAE) en stretga collavuraziun cun ils suandants posts da servetsch da l'administraziun federala:

- Uffizi federal da cultura (UFC)
- Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA)
- Uffizi federal da statistica (UST)
- Uffizi federal da giustia (UFG)
- Delegada federala per la plurilinguitad
- Servetschs linguistics centrals da la Chanzlia federala
- Uffizi federal da communicaziun (UFCOM)
- Secretariat da stadi per l'economia (SECO)
- Delegà da la Rait naziunala da segirezza

La Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR), ina cumissiun extraparlamentara ed independenta, è medemamain stada participada per elavurar la posiziun.

Tut ils chantuns sco er la Conferenza da las regenzas chantunals (CdC), la Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP) e la Conferenza svizra dals directurs da construcziun, da planisaziun e da protecziun da l'ambient (CCPA) èn medemamain vegnids envidads d'inoltrar posiziuns. Tras lur federaziuns represchentativas èn vegnidas consultadas er las vischnancas e las citads, medemamain la Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers».

Las explicaziuns qua survart èn vegnidas redigidas respectivamain transladas, sco il Quart Rapport da la Regenza svizra davart la realisaziun da la Convenziun da basa, en las quatter linguas uffizialas da la Svizra: en franzos, en tudestg, en talian ed en rumantsch. Il quart Parairi dal Comité consultativ, ch'è avant maun per la Svizra en franzos ed en englais, è medemamain vegnì translata da la Chanzlia federala en las quatter linguas uffizialas. Tut ils documents vegnan publitgads sin la pagina d'internet da la DDIP.

Per facilitar la lectura èn las explicaziuns da las autoritads svizras vegnidas integradas directamain en il document dal quart Parairi davart la Svizra. Las explicaziuns èn **marcadas cun grisch**. La «Resumaziun» e las «Constataziuns las pli impurtantas» dal quart Parairi èn vegnidas commentadas essenzialmain tar las correspudentas «Constataziuns tar ils singuls artitgels». Analogamain èn vegnidas commentadas las «Recumandaziuns per in agir immediat» tar las «Constataziuns tar ils singuls artitgels» e tar las recumandaziuns sut «Remartgas finalas».

COMITÉ CONSULTATIV DA LA CONVENZIUN DA BASA PER PROTEGER LAS MINORITADS NAZIUNALAS

Quart Parairi davart la Svizra – deliberà ils 31 da matg 2018

Resumaziun

Il sistem per proteger las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas è sa sviluppà cuntinuadamain en Svizra en il decurs dals onns. La Svizra dat er vinavant ina gronda impurtanza als dretgs da persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, particularmain applitgond la Convenziun da basa. La Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas sa stentan da promover ina dretga chapientscha tranter las culturas en la societad. Ma i regia er en Svizra in tschert populissem.

Las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas sentan en general ina intoleranza pli e pli gronda envers ellas; ina intoleranza che sa manifestescha er en il discurs politic ed en l'internet. In proceder pli efficaci cunter plets instigants para necessari. La politica e la legislaziun per cumbatter cunter la discriminaziun n'èn betg sa midadas, malgrà repetidas recumandaziuns da chattar ina proposta cumplessiva en quest sector. L'access a la giustia n'è betg vegnì facilità suffizientamain per persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas e che daventan victimas da plets instigants u da discriminaziun.

En connex cun la protecziun da persunas che appartegnan a las minoritads linguisticas èn vegnids fatgs ulteriurs progress sin plaun federal. Dacurt è vegnida refusada ina iniziativa dal pievel davart ils servetschs da dretg public dal radio e da la televisiun. Quai ha reflectà in confess da princip da las votantas e dals votants per la plurilinguitad. Tuttina ston ils chantuns rinforzar lur stentas per promover e per proteger la plurilinguitad en l'administraziun chantunala dals chantuns bilings e trilings. Ultra da quai hai num da cumbatter cunter stentas localas che mettan en dumonda l'instrucziun en e da las linguas minoritaras, perquai ch'ellas indebleschan il consens che giada in vast sustegn.

Las autoritads svizras han concludì da betg pli duvra la noziun generala «viagiants svizzers», mabain da discurre da Jenics, Sinti e Manouches. Malgrà las stentas da las autoritads federalas e d'intgins chantuns regia anc adina ina mancanza da plazzas da staziunament e da transit per persunas che appartegnan a questas minoritads. Stgaffir novas plazzas fa difficultads, perquai che en la populaziun locala existan stereotips stinads areguard la moda da viver nomada.

Recumandaziuns per in agir immediat:

- Las autoritads federalas ston infurmar la populaziun pli e pli davart il dretg vertent per cumbatter cunter la discriminaziun e ston prender puspè en consideraziun ina legislaziun generala federala cunter la discriminaziun; facilitar l'access a la giustia per persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas e ch'èn daventadas victimas da discriminaziuns, particularmain cun autorisar organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess general e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; stgaffir uschè baud sco pussaivel ina instituziun dals dretgs umans en il senn dals Principis da Paris, ch'è independenta instituziunalmain e finanziailmain e da la quala il mandat e l'abiltad d'agir per promover e per proteger ils dretgs umans è plainamain garantids; crear posts da mediaziun («persuna da mediaziun instituziuns») sin plaun federal e chantunal.
- En il rom da proceduras accessiblas, imparzialas e transparentas: sustegnair finanziailmain projects che mantegnan e promovon l'identitad e la cultura da persunas cun ina moda da viver nomada; conceder a la fundaziun «In futur per ils viaggiants svizzers» meds finansials e persunals suffizients, per ch'ella possia ademplir sias incumbensas e cuntanscher las cuminzanzas pertutgadas; deliberar uschè baud sco pussaivel il sboz dal plan d'acziun federal per promover Jenics, Sinti e Manouches e realisar svelt las mesiras ch'èn cuntegnidas en quel; sensibilisar la populaziun per la moda da viver nomada; stgaffir avunda plazzas da staziunament e da transit entaifer il termin ch'è previs en il sboz dal plan d'acziun.
- Sentenziar systematicamain ed immediatamain tut las furmas d'intoleranza, particularmain quellas manifestadas publicamain, saja quai antiziganissem, antisemitissem u ostilitad envers Muslims; analizar systematicamain talas manifestaziuns e perseguitar penalmain ils auturs da quellas; dar la pussaivladad a persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, sco victimas da plets instigants, da purtar plant davant dretgira, particularmain cun autorisar organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess da la generalitad e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; perseguitar senza retard las mesiras identifitgadas e las realisar sin plaun federal e chantunal, per che la segirezza da las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas saja garantida.

I. Las constataziuns las pli impurtantas

Procedura d'examinaziun

13. Quest quart Parairi davart la Svizra è vegnì deliberà en concordanza cun l'artitgel 26 alinea 1 da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas (en quai che suonda: Convenziun da basa) e cun la regla 23 da la Resoluziun (97) 10 dal Comité dals ministers. Las enconuschientschas sa basan sin las infurmaziuns cuntegnidas en il quart rapport statal ch'è arrivà ils 15 da favrer 2017, sin ulteriuras infurmaziuns en scrit sco er sin las infurmaziuns ch'il Comité consultativ ha pudì rimnar tras ses contacts cun posts statals e betg statals a chaschun da sia visita a Bern/Berne¹, Joux-des-Ponts e Chur/Cuira/Coira dals 5 fin ils 8 da mars 2018. Il Comité consultativ engrazia a las autoritads svizras per la collavuraziun eccellente en connex cun la realisaziun da la visita. Il Comité consultativ engrazia ultra da quai a tut ils interlocutors che l'han dà infurmaziuns.

14. Il rapport statal che avess stuì vegnir inoltrà il 1. da favrer 2015, è deplorablament sa retardà per 2 onns. Il Comité consultativ engrazia a las autoritads federalas per la consultaziun detagliada dals posts statals e betg statals, ch'è vegnida fatga en il rom da l'elavuraziun dal rapport statal sco er per la publicaziun en l'internet en las quatter linguas naziunalas. Ils 9 da december 2013 han il Departament federal d'affars externs ed il Departament federal da l'intern organisà a Bern/Berne ina dieta davart las linguas minoritaras en Svizra. Ils 27 da mars 2015 è il Departament federal d'affars externs sa participà ad in colloqui a l'Universitad da Freiburg/Fribourg davart la vernissascha d'in cudesch che cuntegna in commentari tudestg tar la Convenziun da basa ed ha preschentà las difficultads dals Jenics, Sinti e Manouches svizzers cun ina moda da viver nomada. Il 1. da december 2015 han il Departament federal d'affars externs ed il Departament federal da l'intern organisà a Bern/Berne ina dieta davart la situaziun da la minoritad gidieua en Svizra. Plirs commembers dal Comité consultativ han preni part a questas occurrenzas.

Survista da la situaziun actuala

15. Il sistem per proteger las personas che appartegnan a las minoritads naziunalas è sa sviluppà cuntinuadamain en Svizra en il decurs dals onns. La Svizra dat er vinavant ina gronda impurtanza als dretgs da personas che appartegnan a las minoritads naziunalas. Quai sa manifestescha particularmain applitgond la Convenziun da basa. La Svizra consista da 26 chantuns suverans. Quai è francà en l'artitgel 3 da la Constituziun federala². Ils chantuns han Constituziuns chantunalas sco er agens organs da la legislativa, da la giudicativa, dals fatgs fiscals e da l'administraziun. Las cumpetenzas da la Confederaziun sa restrenschan sin quels secturs che vegnan numnads en la Constituziun federala. Ils chantuns èn sutdividids en vischnancas. Las cumpetenzas da las vischnancas èn determinadas en emprima lingia en las Constituziuns chantunalas ed èn differentas da chantun a chantun. Tenor il princip da la subsidiarità en l'artitgel 5 da la Constituziun federala han las autoritads federalas in dretg d'intervenziun limità pertutgant ils secturs da cumpetenzas dals chantuns e da las vischnancas, uschia per exempel en ils secturs da la cultura e da la furmaziun³. En il senn da l'artitgel 48 da la Constituziun federala pon ils chantuns far contracts in cun l'auter, particularmain per armonisar las politicas chantunalas e per coordinar lur proceder sin plaun naziunal. Uschia prevesa per exempel l'artitgel 62 alinea 4 da la Constituziun federala⁴ pertutgant ils fatgs da

¹ Ils nums locals vegnan numnads en quest Parairi en las linguas uffizialas dal chantun respectiv.

² L'artitgel 3 da la Constituziun federala sa cloma sco suonda: «Ils chantuns èn suverans, sche lur suveranità na vegn betg limitada tras la Constituziun federala; els exerciteschan tut ils dretgs che n'èn betg attribuids a la Confederaziun.»

³ L'artitgel 5a da la Constituziun federala sa cloma sco suonda: «Tar l'attribuziun e tar l'ademplant d'incumbensas dal stadi sto vegnir resguardà il princip da la subsidiarità.» Guarda er artitgel 43a alinea 1: «La Confederaziun surpiglia mo las incumbensas che surpassan las pussaivladads dals chantuns u che dovran ina regulaziun unitara tras la Confederaziun.»

⁴ L'artitgel 62 alinea 4 da la Constituziun federala sa cloma: «Sch'i na dat nagina armonisaziun dals fatgs da scola en ils secturs da la vegliadetgna da cumenzar la scola, da l'obligaziun d'ir a scola, da la durada e da las finamiras dals stgalims da furmaziun,

scola, che tsherts parameters dal sistem da furmaziun sin plaun naziunal ston vegnir coordinads. Questa coordinaziun è en emprima lingia ina incumbensa dals 26 ministers chantunals da furmaziun. Per quest intent furman els in gremi politic, la Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP). La CDEP sa basa sin contracts interchantunals cun forza legala (Concordats), en moda ch'ils chantuns decidan suveranain, sch'els vulan suttascriver quels. In gremi analog coordinescha ils fatgs interchantunals da giustia e da polizia.

Rectificaziun: Il plan da la subsidiarità è fixà en l'artitgel 5 litera a da la Constituziun federala.

Correctura en il text franzos: La designaziun correcta da la CDEP tuna per franzos «Conférence suisse des directeurs cantonaux de l'instruction publique».

16. Areguard la politica da linguas ston vegnir constatà che tudestg, franzos, talian e rumantsch èn bain reconuschids sco linguas naziunals⁵, ma che en l'administraziun federala valan mo tudestg, franzos e talian sco linguas uffizialas. Mintga chantun fixescha dal rest sez sias linguas uffizialas. Trais chantuns reconuschian las duas linguas uffizialas tudestg e franzos (Bern/Berne, Freiburg/Fribourg, Wallis/Valais) ed in chantun (Graubünden/Grischun/Grigioni) reconuscha trais linguas uffizialas (tudestg, rumantsch e talian). Il chantun Ticino reconuscha mo talian sco lingua uffiziala. Mintga chantun regla ils dretgs da las minoritads en la legislaziun chantunala. En quest connex ston vegnir observadas las disposiziuns da la Constituziun federala. Schebain che – sin plaun federal – èn vegnids fatgs ulteriurs progress en connex cun la protecziun da las minoritads linguisticas, duain vegnir rinforzadas las stentas sin plaun chantunal. Dacurt è vegnida refusada ina iniziativa dal pievel davart ils servetschs da dretg public dal radio e da la televisiun. Quai ha reflectà in confess da princip da las votantas e dals votants per la plurilinguitad.

En l'artitgel 70 alineia 1 da la Constituziun federala hai num: «En il contact cun persunas da lingua rumantscha è er il rumantsch lingua uffiziala da la Confederaziun».

17. La denominaziun collectiva «viagiants svizzers» è vegnida remplazzada tras ina denominaziun differenziada: «Jenics, Sinti e Manouches». Questas noziuns designeschan persunas che han ina moda da viver nomada u mez nomada ubain che han in domicil stabel. Malgrà las stentas da las autoritads federalas e da tsherts chantuns regia anc adina ina mancanza da plazzas da staziunament e da transit. La creaziun da novas plazzas – plazzas da staziunament per ils mais d'enviern, plazzas da passagi per ils mais da stad e plazzas da transit – è in tema politic delicat, particularmain en las vischnancas. La ristga d'ina iniziativa federala dal pievel (q.v.d. d'ina votaziun locala) lascha targlinar ils represchentants da las autoritads da s'engaschar cumplainain a favur d'ina soluziun dal problem (cf. artitgel 5). Las ultimas midadas da la Lescha federala davart il commerzi ambulat pudessan restrenscher ulteriurmain la pussaivladad da fermadas spontanias sin bains immobigliars privats (cf. artitgel 5) e far donn a l'integraziun sociala ed economica dals viagiants (cf. artitgel 5). En quest regard vegn constatada ina intolleranza creschenta envers Jenics, Sinti e Manouches, er en il discurs politic ed en l'internet. Concretain han gè lieu demonstraziuns cunter l'installaziun da plazzas da staziunament e da transit durant la perioda d'examinaziun. Er las medias n'intermedieschan betg gist in maletg avantagius da questas cuminanzas. I sa tracta da minoritads, che la maiortad n'enconuscha anc adina per gronda part betg. Ellas na cumparan er betg en la retschertga da datas davart discriminaziun, schebain che la societad civila ha annunzià cuntravenziuns correspundentas. Il Comité consultativ ha prendì enconuschientscha che las autoritads prendan regularmain mesiras per meglierar las cundiziuns (cf. part «Giudicament da las mesiras sin fundament da las ulteriuras recumandaziuns dal terz ciclus da surveglianza»). Sin plaun federal

dals passadis d'in stgalim a l'auter sco er da la reconuschientscha da diploms, decretescha la Confederaziun las prescripziuns necessarias.»

⁵ L'artitgel 4 da la Constituziun federala sa cloma: «Las linguas naziunals èn il tudestg, il franzos, il talian ed il rumantsch.»

è pront in plan d'acziun per la deliberaziun (en quai che suonda: sboz dal plan d'acziun federal). Elavurà è el vegnì da la Gruppa da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra» ed el resguarda tut ils aspects relevants, inclusiv la promoziun da la cultura e da l'istorgia dals Jenics sco er inclusiv las difficultads specificas en il sector da scola. Pertutgant la participaziun da Jenics, Sinti e Manouches a la vita publica (cf. artitgel 15) manca ina represchentanza duravla sin tut ils plauns – er sin plaun chantunal ed interchantunal.

Las suandantas rectificaziuns ston vegnir fatgas:

1.° *Per contestar in relasch legislativ d'in chantun u d'ina vischnanca po la populaziun da quest chantun u da questa vischnanca lantschar in referendum, betg ina iniziativa.*

2.° *Las cuminanze dals Jenics, Sinti e Roma èn medemamain registradas en las datas davart la discriminaziun: En il rapport biennal dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) «Discriminaziun rassistica en Svizra» vegn observada la situaziun dals Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver stabla e nomada en Svizra (rapport 2016, p. 110). Er la situaziun dals Roma en Svizra vegn resguardada (rapport 2016, p. 116):*

<https://www.edi.admin.ch/edi/de/home/fachstellen/frb/berichterstattung-und-monitoring/bericht--rassistische-diskriminierung-in-der-schweiz-.html>

Ultra da quai è deditgà il modul d'approfondaziun «Omnibus» che vegn realisà l'onn 2019 en il rom da la retschertga «Convivenza en Svizra», spezialmain a la discriminaziun da la moda da viver nomada en Svizra.

3.° *Tenor il sboz dal plan d'acziun federal «Jenics, Sinti, Roma» na duai betg mo vegnir tematisada l'istorgia dals Jenics en l'instrucziun da scola, mabain er quella dals Sinti, Manouches e Roma.*

18. La politica per cumbatter cunter la discriminaziun e la legislaziun respectiva n'èn betg sa svilupadas vinavant (cf. artitgel 4). Ultra da quai para d'esser necessari in proceder pli efficaczi cunter plets instigants (cf. artitgel 6). En il decurs da l'ultima perioda da surveglianza èn vegnids annunziads en quest connex problems da segirezza che pertutgan cunzunt la minoritad gidieua (cf. artitgel 6). Mesiras preventivas per meglierar la situaziun vegnan elavuradas actualmain. La libertad e la pluralitad da las medias èn garantidas suffizientamain, las medias publicas èn activas en las quatter linguas naziunalas. La refusa da l'Iniziativa «No Billag» (cf. artitgel 9) ha mussà dacurt che la plurilinguitad chatta in vast consentiment en la populaziun. En l'administraziun federala vegn prest ad esser cuntanschida la represchentanza proporziunala da las minoritads linguisticas en il senn da la Lescha da linguas (cf. artitgel 10). Sin plaun chantunal basegni ulteriuras stentas per promover pli intensivamain la represchentanza proporziunala, particularmain en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni.

Giudicament da las mesiras sin fundament da las recumandaziuns dal terz ciclus da surveglianza per in agir immediat

19. Malgrà las stentas da las autoritads da la Confederaziun e d'intgins chantuns ston ins constatar in regress en connex cun il dumber total da plazzas da staziunament, da passagi e da transit per persunas cun moda da viver nomada. Las autoritads da tut ils plans sco er ils represchentanants dals Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver nomada èn d'accord ch'il dumber da las plazzas stoppia vegnir augmentà. Dentant stagnescha la situaziun pervia da differents facturs. Cunzunt envers las persunas che appartegnan a minoritads (Jenics, Sinti e Manouches), oravant tut envers talas cun ina moda da viver nomada, existan anc adina pregiudizis.

20. Tranter il dumber da cas da dretgira en connex cun plets instigants e cun discriminaziun e las retschertgas d'organisaziuns nunguvernamentalas ch'èn activas en quest sector, datti anc adina grondas differenzas. Jenics, Sinti e Manouches sco er persunas che appartegnan a las cuminanzas gidievas e muslimas vegnan anc adina confruntads cun tenutas ostilas. Annunziadas èn vegnidas attatgas sin persunas che appartegnan a questas minoritads.⁶ Ostilitads publicas envers persunas che appartegnan a minoritads s'augmentan, cunzunt en las raits socialas⁷ ed er da persunalitads politicas. Tals acts na vegnan betg sentenziads sistematicamain sin via uffiziala. I dat mesiras preventivas salidaivlas, particularmain quellas da la Cumissiun federala cunter il rassissem, sco per exempel la campagna per toleranza e per in dialog intercultural. L'access a la giustia per las victimas da plets instigants è percenter memia cumplitgà. Las organisaziuns nunguvernamentalas n'èn plinavant betg autorisadas ni d'agir en l'interess general, ni da represchentar ils dretgs ed ils interess da las victimas.

21. Sin plaun federal èn vegnidas fatgas stentas considerablas per promover ils dretgs linguistics da las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas. Il dretg da pudair duvrar l'atgna lingua en l'administraziun federala è vegnì rinforzà e vegn er observà. En connex cun la represchentananza proporziunala da tut las minoritads linguisticas en l'administraziun federala paran d'esser necessarias ulteriuras stentas, particularmain en vista a la part da las minoritads talianas e rumantschas. L'autonomia e las cumpetenzas da la delegada u dal delegà federal per la plurilinguitad èn vegnidas rinforzadas.

Giudicament da las mesiras sin fundament da las ulteriuras recumandaziuns dal terz ciclu da surveglianza

22. Cun mesiras concretas è la populaziun vegnida sensibilisada per las pussaivladads da cumbatter cunter la discriminaziun. Da menziunar èn spezialmain in mussavia giuridic per victimas da discriminaziun e l'elavuraziun da programs chantunals d'integraziun. Ma las autoritads n'han betg l'intenziun ni da decretar ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun, ni da divergiar da lur proposta sectoriala.⁸ La proposta sectoriala per la protecciun cunter la discriminaziun prevesa en emprima lingia da decretar leschas specificas per mintga singul sector; leschas ch'èn adattadas als fatgs respectivs (p.ex. Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um, Lescha davart l'egualitad da persunas cun impediments). Cun ina tala proposta dovri medemamain stentas pli vastas per render enconuschentas entaifer la populaziun svizra ed accessiblas per tuts las pussaivladads giuridicas en il cumbat cunter la discriminaziun.

23. Igl è vegnì decidì d'augmentar l'agid finanziel per Jenics, Sinti e Manouches. Quest augment è francà per l'ina en la missiva deliberada dal parlament per finanziar la promoziun da la cultura federala durant ils onns 2016-2020 (en quai che suonda: Missiva davart la cultura) che cuntogna tut ils programs e tut las politicas da quest sector, e per l'autra en il sboz dal plan d'acziun federal⁹. Questas mesiras na vegnan anc betg realisadas, uschia che lur consequenzas concretas n'èn anc betg enconuschentas. Mecanissem efficaizis per tadlar Jenics, Sinti e Manouches sin plaun interchantunal n'èn anc betg avant maun (cf. artitel 15).

Per realisar la Missiva davart la cultura èn gia vegnidas prendidas pliras mesiras concretas che s'accordan er cun il plan d'acziun federal «Jenics, Sinti, Roma»: la nova concepziun da la Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», la promoziun da projects da cultura, da

⁶ Federaziun svizra da las communitads israelitas e Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem, Analyse Antisemitismusbericht 2017, da consultar sin: <http://www.antisemitismus.ch/content/analyse-antisemitismusbericht-2017>

⁷ Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR), comunicaziun a las medias dals 20 da mars 2018, da consultar sin: <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-70147.html>

⁸ Rapport statal, alinea 74; cf. er rapport dal Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans, «Zugang zur Justiz in Diskriminierungsfällen», Bern/Berne, fanadur 2015.

⁹ Plan d'acziun versiun december 2016 da consultar sin:

<https://www.bak.admin.ch/bak/de/home/sprachen-und-gesellschaft/jenische-und-sinti-als-nationale-minderheit/aktionsplan.html>

sensibilisaziun e d'intermediaziun, la nominaziun d'ina grupp da lavur cun represchentantas e represchentants federal e chantunals pertutgant il tema plazzas da transit per viagiants e.u.v.

24. Pliras occurrenz culturalas dals Jenics, Sinti e Manouches è vegnidas sustegnidas finanziailmain e politicailmain. Per cumbatter cunter la chapientscha mancanta da la moda da viver nomada en la publicitad è dentant necessarias stentas sistematicas. Resultads èn plirs projects da pilot per la scolarisaziun d'uffants da Jenics, Sinti e Manouches. Cun la Grupp da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra» ha la Confederaziun appellà al dialog e lantschà quel tranter ils chantuns, las vischnancas, las scolas e las famiglias pertutgadas. Ma ils resultats obtegnids èn ambivalents. La refusa da l'iniziativa «No Billag» è stà in ferm signal a favur da las medias ch'emettan lur program en las linguas minoritaras (cf. artitgel 9). L'obligaziun da la societad da dretg public da radio e televisiun d'emetter emissiuns en las linguas minoritaras na vegn betg adina observada. La concessiun sto pia vegnir extendida en quest regard.

Las suandantas rectificaziuns ston vegnir fatgas: La Societad svizra da radio e televisiun (SRG SSR) ademplescha in mandat public da distribuziun, n'è dentant betg organisada sco gestiunaria publica. Sias incumbensas n'èn betg regladas en «contracts da licenza», sco ch'i sugerescha il text franzos, mabain en ina concessiun.

II. Constataziuns tar ils singuls artitgels

Artitgel 3 da la Convenziun da basa

Champ d'applicaziun personal e territorial da la Convenziun da basa

25. Sco minoritads naziunalas reconuscha la Svizra – tenor la decleraziun interpretanta¹⁰ ch'ella ha deponì en il document da ratificaziun da la Convenziun da basa – tut las personas che appartegnan a la minoritad linguistica franzosa, taliana e rumantscha, ma er las personas da lingua tudestga en chantuns u vischnancas, nua ch'ellas furman la minoritad¹¹, sco er ils «viagiants» svizzers e las personas che appartegnan a la cuminanza gidieua en Svizra. En quest connex han las autoritads svizras concludì l'onn 2016, sin basa d'ina dumonda correspundenta da pliras organisaziuns che represchentan questas minoritads, da betg pli duvrar la noziun generala «viagiants». A medem temp han ellas confermà ch'ils «Jenics, Sinti e Manouches» valan sco minoritads naziunalas, independentamain dal fatg, sch'els han in domicil stabel u pratitgeschan ina moda da viver nomada¹². Il Comité consultativ beneventa questa midada da noziun, che resguarda il dretg da la libra identificaziun.

26. Il Comité consultativ beneventa che las autoritads svizras han dumandà ils chantuns e las vischnancas – a chaschun da la consultaziun en connex cun l'elavuraziun dal Rapport statal per il quart ciclus da surveglianza – sch'els resguardian quai sco convegnent da reconuscher ulteriuras cuminanzas linguisticas, culturalas u religiusas sco minoritads naziunalas. Da las infurmaziuns preschentadas resorta che nagina gruppa n'ademplescha – tenor l'avis dals chantuns – tut ils criteris ch'èn menziunads en la decleraziun interpretanta. Il chantun Neuchâtel ha dentant declerà che «las cuminanzas ch'èn resortidas da la migraziun» pudessan vegnir en dumonda, sch'ellas han «relaziuns ch'existan dapi ditg cun la Svizra»¹³. Concernent la decleraziun interpretanta senza reconuscha il Comité consultativ il fatg ch'ils stadis han ina tscherta libertad da decider davart la fixaziun dal champ d'applicaziun personal da la Convenziun da basa; el renda dentant danovamain attent ch'el sto examinar, sche la metoda tschernida per il champ d'applicaziun na chaschuna betg differenziaziuns arbitraras u nunmotivadas tranter differentas cuminanzas areguard l'access a dretgs¹⁴.

¹⁰ Decleraziun interpretanta dals 21 d'october 1998 che la Svizra ha deponì en ses document da ratificaziun da la Convenziun da basa: «Sco minoritads naziunalas en il senn da questa Convenziun da basa valan en Svizra quellas gruppas da personas ch'èn numericamain pli pitschnas ch'il rest da la populaziun da la Svizra u d'in chantun, da las qualas ils commembers possedan la naziunalitad svizra, han dapi ditg relaziuns existentas, solidas e duraivlas cun la Svizra ed èn animads da la voluntad da mantegnair cuminaivlamain quai che fa ora lur identitad, en spezial lur cultura, lur tradiziuns, lur religiun u lur lingua. »

¹¹ Comité consultativ, emprim Parairi davart la Svizra, deliberà ils 20 da favrer 2003, alineas 20 e 21.

¹² Rapport statal, alineas 59–62.

¹³ Quart rapport statal da la Svizra (qua sutvart «il rapport statal»), alinea 64, da consultar sut: <http://rm.coe.int/doc/09000016806f54f8>

¹⁴ Comité consultativ da la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 4, «La Convenziun da basa: in instrument essenzial per diriger la diversitad cun agid dals dretgs da las minoritads», alinea 26.

27. L'avrigl 2015 han duas organisaziuns (la fundaziun «Roma Foundation» e l'uniun «Romano Dialog») inoltrà al Departament federal d'affars exteriurs ina dumonda da renconuscher ils Roma sco minoritad naziunala. Sin quai è vegnida furnada ina grupp da lavur interdepartamentala cun represchentants da l'Uffizi federal da cultura, da l'Uffizi federal da giustia, dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem e dal Departament federal d'affars exteriurs. Il zercladur 2015 è sa scuntrada questa grupp da lavur cun las organisaziuns petentas. Il barat tranter la grupp da lavur e las duas organisaziuns dals Roma è lura vegnì cuntinuà en scrit.

Cun il conclus dal 1. da zercladur 2018 ha il Cussegl federal decidì davart la dumonda da la renconuschientscha dals Roma svizzers sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa. El è arrivà a la conclusiun ch'ils criteris per ina tala renconuschientscha na sajan betg ademplids tenor la decleraziun interpretanta da la Svizra. Tant il criteri da la naziunalitad svizra sco er il criteri da la voluntad da mantegnair l'identitad cuminaivla, na sajan betg cumprovads suffizientamain. Ultra da quai na saja betg ademplì il criteri da las relaziuns existentas dapi ditg cun la Svizra. Ma il Cussegl federal ha constatà ch'ils Roma sajan ina part integrala da la societad svizra ed ha accentuà quant impurtant ch'i saja d'als proteger cunter rassissem e cunter discriminaziun.

28. Il schaner 2016 ha il Center svizzer da cumpetenzza per ils dretgs umans publicità in'expertisa giuridica davart quest tema¹⁵. Tenor quella ston organisaziuns che dumondan ina renconuschientscha ademplir ils criteris da la decleraziun che la Svizra ha deponì cun il document da ratificaziun da la Convenziun da basa. L'expertisa è vegnida a la conclusiun ch'ils dus emprims criteris («esser numericamain pli pitschnas ch'il rest da la populaziun da la Svizra u d'in chantun» e «posseder la naziunalitad svizra») sajan nunproblematics, ma per che las organisaziuns hajan «bunas schanzas»¹⁶ da vegnir renconuschidas, duajan ellas cumprovar la preschientscha dals Roma sco cuminanza en Svizra dapi almain la fin dal 19. tschientaner sco er il dumber da persunas che appartegnan a la cuminanza dals Roma. Impurtant saja ultra da quai che la dumonda vegnia sustegnida «sche pussaivel tras tut»¹⁷ las organisaziuns da Roma ch'existan en Svizra e ch'i vegnia cumprovà che la cuminanza vivia er anc oz sias tradiziuns culturalas. Il settember ed il november 2016 han las organisaziuns che avevan inoltrà la dumonda da vegnir renconuschidas sco minoritad naziunala, inoltrà ulteriurs documents.

29. Las autoritads federalas svizras han consultà tut ils 26 chantuns davart questa dumonda. Da 15 chantuns che han respundì sa dosta in chantun cunter la renconuschientscha, in auter sustegna cleramain la dumonda. Ils auters 13 chantuns han declerà ch'els hajan ina tenuta positiva envers ina renconuschientscha, sch'ils Roma svizzers adempleschian ils criteris cumulativs per ina renconuschientscha sco minoritad naziunala. Plirs chantuns vesan ina tala renconuschientscha sco avantatg per cumbatter cunter pregiudizis e stigmatisaziuns. Concernent il criteri da las relaziuns ch'existan dapi ditg cun la Svizra¹⁸ ed il criteri da la naziunalitad exista – tenor l'avis dal Comité consultativ – il privel che la protecziun vegn

¹⁵Expertisa giuridica «Anerkennung der Roma als Minderheit, Kurzgutachten zur Beurteilung einer Anerkennung von Roma als Minderheit in der Schweiz», prof. em. Walter Kälin, lic. iur. Reto Locher, Bern/Berne, 27 da schaner 2016, da consultar sut:

http://www.skmr.ch/cms/upload/pdf/160317_Kurzgutachten_Roma_Minderheit.pdf

¹⁶Expertisa giuridica «Anerkennung der Roma als Minderheit, Kurzgutachten zur Beurteilung einer Anerkennung von Roma als Minderheit in der Schweiz», prof. em. Walter Kälin, lic. iur. Reto Locher, Bern/Berne, 27 da schaner 2016, da consultar sut:

http://www.skmr.ch/cms/upload/pdf/160317_Kurzgutachten_Roma_Minderheit.pdf, p. 13.

¹⁷Expertisa giuridica «Anerkennung der Roma als Minderheit, Kurzgutachten zur Beurteilung einer Anerkennung von Roma als Minderheit in der Schweiz», prof. em. Walter Kälin, lic. iur. Reto Locher, Bern/Berne, 27 da schaner 2016, da consultar sut:

http://www.skmr.ch/cms/upload/pdf/160317_Kurzgutachten_Roma_Minderheit.pdf, p. 13. Versiun tudestga originala: «Unterstützung eines Gesuchs durch möglichst alle in der Schweiz existierenden Organisationen der Roma.»

¹⁸ Cf. tranter auter Cumissiun da Venezia, Rapport davart ils dretgs dals burgais esters e da las minoritads, CDL-AD(2007)001, e Cumpilaziun dals avis e dals rapports da la Cumissiun da Venezia concernent la protecziun da las minoritads naziunalas, CDL(2011)018.

restrenschida sin ils Roma cun naziunalitad svizra, sche la decleraziun interpretanta vegn applitgada en moda severa. Il Comité beneventa da vegl ennà ina metoda inclusiviva per il champ d'applicaziun, renda dentant attent che la durada da la dimora en in pajais na dastga, abstrahà da quai, betg esser in criteri per applitgar la Convenziun da basa sco unitad¹⁹. A gruppas da Roma da naziunalitad estra, che viageschan durant la stad tras la Svizra e che vegnan per regla da la Frantscha, da la Germania u da la Spagna, èsi savens scumandà da duvrar tschertas plazzas da staziunament u da transit ch'èn reservadas per burgais svizzers che pratitgeschan ina moda da viver nomada (cf. artitgel 4). Gia en il passà ha il Comité adina rendì attent ch'ina restricziun da l'applicaziun da la Convenziun da basa sin ils burgais da l'agen pajais pudess chaschunar discriminaziuns²⁰ e saja perquai d'evitar. Empè da quai duess vegnir tschernida ina metoda inclusiviva, e per mintga artitgel duessi vegnir examinà, sch'i existan motivs legitims da conceder differents dretgs d'access a las persunas tut tenor la naziunalitad. Il medem mument beneventa il Comité consultativ che las autoritads applitgeschan en la pratica ina metoda inclusiviva envers ils Roma d'autras naziunalitads, cumbain che la Svizra ha introducì il criteri da la naziunalitad en la decleraziun interpretanta ch'è vegnida deponida cun il document da ratificaziun. Questa pratica sa mussa per exempel a maun dal fatg ch'ils basegns correspundents vegnan resguardads tar la planisaziun da novas plazzas da staziunament e da transit (cf. artitgel 5).

Sche bain che Romas esters che viagian durant ils mais da stad tras la Svizra, na pon betg vegnir reconuschids sco persunas che appartegnan ad ina minoritad svizra, pon els tuttina profitar da pliras mesiras federalas e chantunalas. Da quellas fan part il Concept naziunal planisà per eliminar la mancanza da grondas plazzas da transit (cf. Explicaziuns tar la cifra 51 qua sutvart), las plazzas da transit endrizzadas d'intgins chantuns sco Friburg u Berna per lung da las axas principalas ubain la purschida – sustegnida finanziarmain da l'Uffizi federal da cultura (UFC), dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) e dal chantun Berna – per la lavur d'intermediaziun cun la populaziun locala. La fin da la stagiun da stad 2018 han las federaziuns ed ils chantuns ch'èn participads a quest project d'intermediaziun e che han fatg enconuschientschas correspudentas tratg ina bilantscha fitg positiva: Ils conflicts dals onns precedents han pudì vegnir evitads gist uschia sco ils rapports negativs davart quest tema en la pressa. Il chantun Berna beneventa il project zunt spezialmain, perquai ch'el ha gidà ils onns passads a reducir las tensiuns sin ses territori, particularmain a Wileroltigen. La piazza da transit temporara a Brügg BE è vegnida messa a disposiziun a plaina cuntentientscha da ses utilisaders, ed ella è vegnida occupada durant l'entira stagiun senza disturbis. Er il chantun Grischun ha grond interess ch'il project progredeschia. La Confederaziun vegn a cuntinuar cun ses sustegn finanziel fin l'onn 2019, en cas da basegn er ulteriuramain.

Areguard las differenzas tranter las plazzas da staziunament per viagiants esters respectivamain per viagiants svizzers vegni renvià a las remartgas sut cifra 74.

Ils Roma svizzers han, correspudentamain a la brev ch'è vegnida scritta ad els sunter il conclus dal Cussegl federal dal 1. da zercladur 2018 davart ils fatg ch'els n'èn betg vegnids reconuschids sco minoritad naziunala, ils medems dretgs sco auters burgais svizzers. Particularmain han els il dretg da tgirar lur atgna cultura e da discurrer lur atgna lingua, sco er il dretg da protecciun cunter tut las furmas da discriminaziun. Plinavant als vegni rendì attent che – en concordanza cun la pratica dal Comité consultativ – tscherts dretgs ch'èn previs en la Convenziun da basa pon vegnir applitgads independentamain da la reconuschientscha sco minoritad naziunala.

¹⁹ Cf. Comité consultativ da la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 4 tar il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa, matg 2016, alinea 31, nua ch'i vegn accentuà ch'i resorta da l'artitgel 10 alinea 2, da l'artitgel 11 alinea 3 e da l'artitgel 14 alinea 2 da la Convenziun da basa che la durada dal domicil en il pajais dastga vegnir tratga en consideraziun mo per l'applicaziun da las disposiziuns da quests artitgels, betg dentant per l'applicaziun generala da la Convenziun da basa.

²⁰ Comité consultativ da la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 4, «La Convenziun da basa: in instrument essenzial per diriger la diversitad cun agid dals dretgs da las minoritads», alinea 29.

30. Sa referind a ses terz Parairi davart la Svizra²¹ constatescha il Comité consultativ ch'ils represchentants da las cuminanzas muslimicas n'han betg formulà il giavisch da vegnir reconuschidas sco minoritad naziunala sin plaun federal. Sin la dumonda dal Comité consultativ davart questa pussaivladad han ils represchentants declerà che lur relaziuns tar las autoritads sajan caracterisadas da pragmatism e ch'els temian ch'ina dumonda per ina tala reconuschientscha pudess esser cuntraproductiva ed eventualmain anc rinforzar la stigmatisaziun da persunas muslimicas.

Recumandaziun

31. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da perseguir er vinavant ina metoda inclusiva areguard il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa. A medem temp recumonda el d'examinar per mintga singul artitgel il criteri da las relaziuns ch'existan dapi ditg ed il criteri da la naziunalitad, per uschia pussibilitar a las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas da far valair quests dretgs. El supplitgescha las autoritads d'elavurar las dumondas per ina reconuschientscha sco minoritad naziunala entaifer in temp util.

Las autoritads svizras chapeschan ed acceptan questa recumandaziun sco incumbensa da mantegnair lur metoda inclusiva sin il champ d'applicaziun da la Cunvegna da basa, particularmain cun examinar sia applicaziun artitgel per artitgel, sche quai è cunvegnent.

²¹ Comité consultativ per la Convenziun da basa, terz Parairi davart la Svizra, deliberà ils 5 da mars 2013, alineas 26–28.

Metoda da retschertga

32. Il Comité consultativ constatescha che l'ultima dumbraziun dal pievel ha gè lieu l'onn 2000²². Dapi lura è vegnida applitgada la metoda d'ina enquista da structura annuala (u «controlla da sondagi») ²³ cun ina prova da controlla tar 200 000 persunas. Quella consista d'enquistas fatgas per telefon cun persunas da la populaziun permanenta da 15 onns e dapli, suandadas da dumondas d'infurmaziuns en scrit sin palpieri u online. Las persunas interrogadas pon responder per tudestg, per franzos u per talian. Ils represchentants da las minoritads rumantschas han exprimì lur resalvas davart la metoda tschernida, perquai ch'els dubiteschan ch'i vegnian registrads uschia gruppas pli pitschnas da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas. Tscherts interlocutors dal Comité consultativ supponan che questa metoda pudess reducir artificialmain il dumber da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas ordaifer lur territoris d'abitadi tradiziunals, particularmain areguard persunas da lingua taliana e rumantscha. Suenter ina discussiun cun in represchentant da l'Uffizi federal da statistica è il Comité consultativ vegnì a la conclusiun che la metoda applitgada ha effectivamain mancanzas: Pli pitschna che la gruppà è, e pli grond ch'il privel è che la metoda applitgada per la retschertga n'è betg buna d'identifitgar questa gruppà. L'Uffizi federal da statistica tschertga actualmain pussaivladads per meglierar la metoda.

Las suandantas rectificaziuns ston vegnir fatgas:

Dapi l'onn 2010 vegn la dumbraziun dal pievel fatga ed evaluada en in ritmus annual sco enquista che sa basa sin registers cun enquistas complementaras da structura e tematicas.

L'enquista da structura ch'è integrada en il sistem da dumbraziun dal pievel, è in'enquista da sondagi annuala tar almain 200 000 persunas ch'èn 15 onns u pli veglias e che vivan en chasadas privatas. En in'enquista en scrit infurmescha la persuna davart sasezza e davart la chasada, en la quala ella viva. La participaziun a l'enquista è obligatorica. Igl è pussaivel da responder per internet u en scrit cun questunaris sin palpieri. Duvradas pon vegnir ina da las quatter linguas naziunalas, q.v.d. franzos, tudestg, talian u rumantsch, sco er englais (mo sch'ins respunda per internet). Per ils locutors da las tschintg linguas estras las pli frequentas (albanais, serb/croat, spagnol, portugais e tirc) datti ultra da quai in agid da translaziun.

L'enquista actuala ha numerus avantatgs. Dentant pli pitschna che la gruppà è, e pli grond ch'il privel è che la metoda applitgada na saja betg buna d'identifitgar suffizientamain questa gruppà. Quai na vala betg per la minoritad taliana che viva ordaifer ses territori linguistic e ch'è registrada cun in aut grad da detagls. Las cumponentas dal sistem vegnan examinadas ed adattadas permanentamain da l'Uffizi federal da statistica (UST).

En cumparegliaziun cun las retschertgas cumpletas che vegnivan fatgas fin l'onn 2000, na stat ina part da las infurmaziuns betg pli a disposiziun sin nivel communal u da quartier. Las datas ch'èn vegnidas registradas en il rom da l'enquista da structura furneschan resultats annuals per la Svizra, per las regiuns grondas, per ils chantuns e per las vischnancas che han almain 15 000 abitants. La cumulaziun dals resultats sur trais fin tschintg onns permetta però da far in'evaluaziun da pli pitschna dimensiun geografica. Uschia correspunda la cumulaziun da las datas da tschintg onns ad in'emprova da controlla da quasi in milliun persunas e furnescha infurmaziuns statisticas detagliadas per gruppas da circa 3000 persunas. Per intensifitgar l'expressivitat e la profunditad locala da las datas per lur territori, pon ils chantuns e las citads augmentar lur emprovas da controlla; ina pussaivladad, da la quala plirs d'els profitan.

²² Cf. tranter auter «Sprachliche Praktiken in der Schweiz, Erste Ergebnisse der Erhebung zur Sprache, Religion und Kultur 2014», Departament federal da l'intern, Uffizi federal da statistica, Neuchâtel, 2016. Remartga: Questa annotaziun renviescha ad ina retschertga tematica senza relaziun cun la dumbraziun federala dal pievel 2000.

²³ Cf. Uffizi federal da statistica, «Erhebungsprogramm der eidgenössischen Volkszählung», 2008, da consultar sut: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/grundlagen/volkszaehlung.assetdetail.322647.html>

Cun la nova metoda pon ins analizar – tut tenor las funtaunas utilizadas (enquistas che sa basan sin registers u enquistas da structura) – pitschnas gruppas da la populaziun sco er minoritads linguisticas u autras. Cumplettadas vegnan las enquistas che sa basan sin registers e las enquistas da structura cun enquistas tematicas, numnadamain cun la «Enquista davart la lingua, la religiun e la cultura» (ELRC), che permettian medemamain da distinguer tenor categorias da parts da la populaziun entaifer ils cunfins definids en connex cun in'emprova da controlla. Las infurmaziuns obtegnidas cun quest nov sistem d'enquista èn bler pli actualas e tematicamain bler pli ritgas. Il sistem ha chattà l'accoglientscha dal Cussegl federal e dal parlament ed è vegnì valità en in rapport d'evaluaziun. Tenor quest rapport ademplescha el dal tuttatfatg las finamiras e meglierescha en moda decisiva las infurmaziuns ch'èn avant maun (cf. UST, 2017, Das neue Volkszählungssystem – Evaluationsbericht). Rapport dal Cussegl federal. Berna:

<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/aktuell/neue-veroeffentlichungen.assetdetail.3922064.html>.

Recumandaziun

33. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas d'optimar anc vinavant la metoda da retschertga. El cussegia a las autoritads federalas da cumpletter las statisticas da la populaziun cun datas da posts da perscrutaziun independents e d'analisar quellas conscienziusamain en stretga collavuraziun cun represchentants da las minoritads, cunzunt sche las autoritads dovran las statisticas sco basa per applitgar ils dretgs da minoritads, per ch'ellas survegnian in maletg pli signifitgant dals lieus da domicil da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas.

Las mesiras numnadas en questa recumandaziun èn gia vegnidas instradadas. Questa recumandaziun sto pia vegnir precisada sco suonda:

Optimizaziun da la metoda da retschertga: *Las cumponentas dal sistem vegnan meglieradas permanentamain. Previsas n'èn dentant betg midadas pli extendidas da la metoda da la retschertga en la procedura d'emprovas da controlla. En la cumparegliaziun internaziunala dispona il UST – tras l'enquista da structura e tras l'enquista tematica ELRC – gia da datas detagliadas ed actualas per la registraziun statistica da las linguas.*

Statisticas dad instituts da perscrutaziun independents: *Il UST fa ed analysescha sez statisticas e resguarda – en vista a lur derasaziun – ils ultims svilups sin ils champs pertutgads. Il UST tgira contacts cun sia clientella e cun auters producents da statisticas en Svizra ed a l'exteriur. Ils partenaris ed autras partidas partecipadas vegnan integrads a temp util en ils process da decisiun. Ils instituts da perscrutaziun pon integrar lur atgnas datas en il sistem per cumpletter lur projects da perscrutaziun. Il sistem permetta e promova questa furma da collavuraziun.*

Collavuraziun cun represchentants da las minoritads: *Il UST stat a disposiziun als utilisaders per analisis e per dumondas. En cas da statisticas incumpletas u en cas da largias en l'areal da registraziun vegnan fatgas meglieraziuns en il rom da programs da perscrutaziun.*

Ultra da quai controlla il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) – ensemen cun il UST – il mument la pratica actuala per registrar datas sco er las pussaivladads ed ils cunfins per la cumpletter cun datas che pertutgan l'appartegnientscha a las gruppas da la populaziun pli specificas. In rapport correspudent duai cumparair durant l'onn 2019.

Artitgel 4 da la Convenziun da basa

Legislaziun cunter la discriminaziun ed applicaziun da disposiziuns correspudentas

34. Il rom giuridic per cumbatter sin plaun federal cunter discriminaziuns n'è betg sa midà dapi il terz ciclus da surveglianza. En l'artitgel 8 alinea 2 prevesa la Constituziun federala svizra il suandant: «Nagin na dastga vegnir discriminà, particularmain betg pervia da l'origin, da la razza, da la schlattaina, da la vegliadetgna, da la lingua, da la posiziun sociala, da la persvasiun religiusa, filosofica u politica u pervia d'in impediment corporal, spiertal u psychic». Questa disposiziun po vegnir fatga valair davant mintga dretgira. Ultra da quai cuntengnan l'artitgel 261bis dal Cudesch penal ed autras leschas federalas (tranter auter la Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um e la Lescha federala davart l'eliminaziun dals dischavantatgs envers persunas cun impediments) disposiziuns cunter discriminaziuns. Chastiada vegn pia mo la discriminaziun pervia da la razza, da l'etnia e da la religiun.

Svilups positifs datti en ils chantuns en connex cun il cumbat cunter discriminaziuns; chantuns che sa stentan d'elavurar ulteriuras mesiras sur lur programs chantunals d'integrasiun (PCI). Uschia duain registrar las mesiras da prevenziun cunter la discriminaziun ed il rassissem previsas en il PCI II dal chantun Genevra (2018–2021) ussa er gruppas da la populaziun spezialas sco ils commembers da las cuminanzas gidieuas, ils Jenics, ils Sinti e Manouches ed ils Roma. Da menziunar è er il chantun Neuchâtel che ha orientà l'onn 2018 davart in urari per l'introducziun d'in tractament egal e che ha acceptà in'administrasiun averta per la diversitad, cun l'intent da garantir ch'i vegnian resguardadas persunas cun ina biografia da migrasiun e persunas che appartegnan a minoritads, e quai betg mo sco utilisaders da servetschs da l'administrasiun chantunala ed en connex cun lur engaschament, mabain er en connex cun la represchentanza en las cumissiuns chantunals ed en il discurs public da las autoritads.

35. Il Comité consultativ ha preni enconuschientscha d'in studi dal Center svizzer da cumpetenzza per ils dretgs umans davart l'access a las dretgiras en cas da discriminaziuns²⁴. Bain mussa quest studi d'ina vart ils avantatgs da la «metoda sectoriala» applitgada da las autoritads svizras. Il studi renda dentant er attent al fatg che las victimas da discriminaziuns scuntran sin differents obstachels, sch'ellas vulan far valair lur dretgs ed en spezial acceder a las dretgiras. Sco exempel numna il studi tranter auter il fatg che las organisaziuns nungovernamentalas n'han naginas pussaivladads da purtar plant. Il Comité consultativ prenda enconuschientscha dal fatg ch'in tal mecanissem exista gia en la legislaziun svizra, per exempel en il dretg d'ambient. Sco ulteriurs impediments per l'access a la giustia numna il studi la mancanza da mecanissem per facilitar a victimas la chargia da cumprova e plinavant la media dals custs da procedura. Il Comité consultativ constatescha ch'ina «metoda sectoriala» possia bain cuvrir ils basegns dals singuls secturs; qua tras possian dentant resultar numerusas disposiziuns materialas²⁵ che sa basian sin differents concepts, uschia ch'ins ristgia che las disposiziuns vegnian interpretadas differentamain tut tenor la procedura, pervia da giurisdicziuns divergentas. Per exempel stuess ina victima d'ina discriminaziun multipla eventualmain inoltrar plirs plants che sa basan sin disposiziuns materialas specificas e ch'èn reglads tras differents princips da procedura. Il Comité consultativ è perquai da l'avis ch'i dovria – cun ina «metoda sectoriala» – sforzs pli gronds per sensibilisar la publicitad per las disposiziuns respectivas cunter discriminaziuns en mintga singul sector. El beneventa en quest connex las stentas cuntinuantas dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) da sensibilisar la publicitad per la legislaziun federala e chantunal vertenta cunter la discriminaziun, en spezial tras la publicaziun e tras l'actualisaziun dal Mussavia giuridic cunter la discriminaziun rassistica (er sche quel na sa referescha betg a persunas che appartegnan a minoritads naziunalas sco talas) sco er tras furmaziuns

²⁴ Center svizzer da cumpetenzza per ils dretgs umans, «Der Zugang zur Justiz in Diskriminierungsfällen» Bern/Berne, fanadur 2015. Il studi na sa referescha dentant betg specificamain a persunas che appartegnan a minoritads naziunalas.

²⁵ Tar las disposiziuns che vegnan numnadas en il rapport dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem da l'onn 2016 tutgan per exempel l'art. 49 al. 3 da la nova Lescha davart il provediment cun ospitals dal chantun Bern/Berne, l'art. 18 da l'Ordinaziun tar la Lescha davart l'agid social dal chantun Turtitg, l'art. 10 da la Lescha da furmaziun dal chantun Sursilvania, l'art. 25 al. 1 lit. b da la Lescha davart il dretg da burgais dal chantun Basilea-Citad, l'art. 15 al. 2 dal Reglament dal personal da l'Ospital universitar da Turtitg, l'art. 5 da l'Ordinaziun dal personal da l'Universitad da Basilea u l'art. 25 da l'Ordinaziun davart il center da mesiras per persunas giuvnas creschidas dal chantun Basilea-Champagna.

Rectificaziun: Qua n'è betg manegià l'artitgel 25 alinea 1 litera b da la Lescha davart il dretg da burgais dal chantun Basilea-Citad, mabain da la Lescha dal dretg da burgais dal chantun Son Gagl (Lescha davart il dretg da burgais songagliais [LDB]).

supplementaras per acturs chantunals e communalas, per posts da mediaziun, per biros d'integraziun, per sindicats e per organisaziuns da la societad civila.

Il SCRA ha l'intenziun da sustegnair finanziarmain projects che servan a sensibilisar per la legislaziun cunter la discriminaziun e d'organisar occurrenzas davart quest tema. Ses mussavia giuridic «Discriminaziun rassistica» vegn actualisà permanentamain e stat complementarmain a disposiziun – ultra da la versiun stampada publitgada – er en ina versiun online. Il mussavia giuridic duai servir er en l'avegnir sco object per furmaziuns supplementaras.

36. Areguard il dumber da discriminaziuns constatescha il Comité consultativ ina discrepanza tranter las statisticas uffizialas da las dretgiras e las datas da las organisaziuns nunguvernamentalas. Questa discrepanza lascha supponer che victimas potenzialas da discriminaziun n'èn betg infurmadadas suffizientamain davart ils meds legals che las stessan a disposiziun. Il Comité consultativ è conscient dal fatg che cumparegliaziuns directas da las statisticas n'èn betg pussaivlas, saja quai pervia dals termins da dretgira ed eventualmain pervia da definiziuns differentas. El renda dentant attent che per exempel il dumber da cas da discriminaziun manifests e registrads pervia da l'appartegnientscha religiosa, tractads da las dretgiras svizras l'onn 2016, è cleramain pli bass ch'il dumber da discriminaziuns ch'èn vegnidas inditgadas per l'onn correspondent en enquistas publicas u en las datas d'organisaziuns nunguvernamentalas ch'èn activas en quest sector²⁶. Entant che la Collecziun uffiziala [da la Cumissiun federala cunter il rassissem CFR] enumerescha totalmain 22 cas respectivs per tut las persvasiuns religiosas²⁷, han las organisaziuns gidieuas registrà 153 cas²⁸ mo gia per la part francofona dal pajais ed unicamain cunter personas gidieuas.

37. Envers personas cun ina moda da viver nomada n'èn vegnids registrads l'onn 2016 nagins cas «manifests e registrads» da discriminaziun, cumbain che tut ils interlocutors dal Comité consultativ ch'èn activs en quest sector han rapportà davart problems da discriminaziun envers questa minoritad. En spezial tut las represchentantas e tut ils represchentants da las organisaziuns da Jenics, Sinti e Manouches èn stads inquietads pervia d'in profiling supponì da personas cun ina moda da viver nomada sco er pervia da controllas repetidas da l'identitad. A chaschun d'in barat cun il Comité consultativ ha in represchentant dal Departament federal da l'intern percenter declerà ch'ina tala politica da profiling n'existia betg.

38. Il Comité consultativ regorda ch'il Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans (CSDU) è vegnì installà l'onn 2011 – en il rom d'in project da pilot da la Confederaziun – de facto sco instituziun naziunala dals dretgs umans e che la Confederaziun po sa drizzar a quest center per cussegls davart dumondas relevantas che tutgan en ses sector da cumpetenza. Il center è vegnì indemnisà per singuls mandats mintgamai sin basa da contracts da prestaziun correspondentes cun la Confederaziun. Prestaziuns sumegliantas pudess el furnir sin basa contractuala er per chantuns, per organisaziuns nunguvernamentalas u per acturs privats. En il senn d'in ulterior svilup dal project da pilot lantschà l'onn 2011 ha il Cussegl federal decidì il zercladur 2016 da crear ina instituziun naziunala dals dretgs umans, la INDU²⁹. Il zercladur 2017 è vegnida averta la consultaziun tar il sboz d'ina «Lescha davart il sustegn d'ina instituziun naziunala dals dretgs umans». Questa lescha prevesa ina finanziaziun fundamentala dad 1 milliun francs per onn³⁰ ed extenda la cumpetenza da la INDU sin tut las dumondas che pertutgan ils dretgs umans. Il Comité consultativ constatescha dal rest che mo sis da 26

²⁶ Cf. Uffizi federal da statistica, Retschertga davart la convivenza en Svizra, 2016; CICAD, Antisémitisme en Suisse romande, rapport 2017; e Nermina Ademović-Omerčić: «Islamophobia in Switzerland: National Report 2017», en: Enes Bayraklı & Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2017*, Istanbul, SETA, 2018.

²⁷ Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA), rapport che cumpara mintga 2 onns, 2016, chapitel 5.3.1.

²⁸ Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA), rapport che cumpara mintga 2 onns, 2016, chapitel 5.3.1., cf. er CICAD, «Antisémitisme en Suisse romande», rapport 2017, p. 16.

²⁹ Rapport statal, alineas 79-80.

³⁰ Il curs da stgomi tranter l'euro ed il franc svizzer era ils 2 da matg 2018 – tenor las indicaziuns da la Banca naziunala svizra – 1,1944.

chantuns³¹ sco er sis vischnancas³² han creà posts da mediaziun e ch'in tal post n'exista betg sin plaun federal. Il Comité consultativ sustegna l'opiniun exprimida en il rapport explicativ tar il sboz preliminar da la lescha federala³³, numnadamain ch'ina instituziun naziunala dals dretgs umans po esser il garant per in'avischinaziun pli armonisada en tut la Svizra, sch'ella vegn concepida en concordanza cun ils Principis da Paris³⁴, en spezial sch'ella è instituziunalmain e finanzialmain independenta, sch'ella po promover e proteger ils dretgs umans en atgna responsabladad e sch'ella dispona d'in mandat correspondent. Er la mancanza da posts da mediaziun sin plaun federal e chantunal restrenscha l'access al sistem giudizial per persunas che appartegnan a minoritads naziunalas, sch'ellas èn daventadas victimas da discriminaziuns.

L'administraziun federala sa stenta actualmain da crear la basa per endrizzar ina instituziun naziunala dals dretgs umans. Las lavurs èn vegnidas prendidas per mauns.

Plinavant è il dumber dals chantuns che han creà posts cumparegliabels a posts da mediaziun, pli aut ch'explitgà qua survart. Uschia datti en il chantun Genevra in servetsch da mediaziun administrativ ed en il chantun Argovia il «Post da consultaziun per l'integrasiun / Anlaufstelle Integration» (AIA), ina instituziun independenta da l'administraziun chantunala che funghescha sco post da mediaziun. Intgins chantuns pli pitschens, sco per exempel il chantun Uri, argumenteschan percunter che l'instituziun d'in post da mediaziun spezial saja ina sfida per els en vista al probabel dumber da cas. Questa incumbensa possia però vegnir ademplita d'auters posts chantunals.

Recumandaziuns

39. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas d'intensivar lur stentas e da sensibilisar la publicitad per las disposiziuns legalas respectivas cunter discriminaziuns. Plinavant repeta el sias recumandaziuns a las autoritads federalas d'examinar anc ina giada la pussaivladad d'ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun. El envida las autoritads da facilitar l'access a la giustia per persunas che appartegnan a minoritads naziunalas e ch'èn daventadas victimas da praticas discriminantas, cunzunt tras quai che las organizaziuns nunguvernamentalas vegnan autorisadas d'agir en l'interess general e da represchentar ils dretgs ed ils interess da questas victimas.

Ina resalva è giustifitgada areguard la recumandaziun «d'examinar anc ina giada la pussaivladad d'ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun». Sco gia explitgà en il Quart Rapport da la Svizra davart la realisaziun da la Convenziun da basa (cifra 74) e sco ch'igl è vegnì confermà en la terza Examinaziun periodica universal (Universal Periodic Review, UPR) da la Svizra durant la perioda dal november 2007 fin il favrer 2018, correspunda la mancanza d'ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun a la tradiziun monistica da la Svizra ed a ses sistem federativ. Tenor l'avis dal Cussegl federal e dal parlament porschan ils instruments giuridics existents ina protecziun efficazia cunter discriminaziun. Ma il Cussegl federal renconuscha ch'ins sto meglierar l'enconuschientscha da quests meds legals e ch'ins sto facilitar ulteriuramain l'access a la giustia.

Areguard la legitimaziun da far recurs d'organizaziuns nunguvernamentalas en cas da discriminaziun cunter las razzas vegni renvià a las rectificaziuns correspondentas sut cifra 67.

40. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas da crear uschè svelto sco pussaivel ina instituziun naziunala dals dretgs umans tenor ils Principis da Paris e da procurar

³¹ Basilea-Champagna, Basilea-Citad, Friburg, Turitg, Vad, Zug.

³² Berna, Lucerna, Rapperswil-Jona, Son Gagl, Turitg, Winterthur.

³³ Rapport explicativ tar il sboz preliminar d'ina Lescha federala davart il sustegn d'ina instituziun naziunala dals dretgs umans dals 28 da zercladur 2017.

³⁴ Principis concernent la posiziun ed il funcziunament da las instituziuns naziunalas (Principis da Paris), deliberads en l'aggiunta da la resoluziun 48/134 da l'Assamblea generala dals 20 da december 1993, da consultar sut: <http://www.un.org/depts/german/gv-early/ar48134.pdf>

en spezial ch'ella saja instituziunalmain e finanziaralmain independenta, possa promover e proteger ils dretgs umans en atgna responsabladad e disponia d'in mandat correspudent. A las autoritads federalas e chantunalas che n'han betg anc installà posts da mediaziun («ombudsperson institutions») sin lur plaun, appellescha il Comité consultativ ultra da quai da stgaffir tals posts.

Pertutgant l'endrizzar ina instituziun naziunala dals dretgs umans vegni renvià a las actualisaziuns ed a las rectificaziuns tar cifra 38 qua survart.

Pertutgant l'endrizzar posts da mediaziun vegni renvià a las rectificaziuns tar cifra 38 qua survart.

Artitgel 5 da la Convenziun da basa

Sustegn dal mantegniment e dal svilup da l'identitad da las minoritads naziunalas

41. L'orientaziun strategica dal Cussegl federal en il sector da la cultura s'orientescha tenor la Lescha federala davart la promoziun da la cultura. Precisada vegn questa orientaziun en la missiva davart la promoziun da la cultura durant ils onns 2016–2020 (en quai che suonda: «Missiva davart la cultura»). Questa missiva, ch'è vegnida deliberada dal parlament, dat ina survista da tut ils programs e tut las politicas da quest sector. Sin basa da l'artitgel 17 da la Lescha federala davart la promoziun da la cultura³⁵ vul la Confederaziun metter a disposiziun – da l'onn 2016 fin l'onn 2020 – 3,8 milliuns francs per organisaziuns che represchentan las cuminanze dals Jenics, Sinti e Manouches³⁶. Quests meds finanziars èn previs principalmain per stgaffir plazzas e per sustegnair projects culturals. Pli detagliadamain vegnan quels descrits en il plan d'acziun da la Confederaziun, che vegn actualmain elavurà da la grupp da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma». Il Comité consultativ ha constatà cun satisfacziun che la grupp da lavur planisescha novas plazzas resguardond er ils interess dals Roma betg svizzers che mainan ina moda da viver nomada.

42. La missiva accentuescha er ch'i saja impurtant da rinforzar la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» (en quai che suonda: «la Fundaziun»)³⁷ per render pli enconuschenta la moda da viver nomada a las autoritads ed a la publicitad e per promover l'intermediaziun da la lingua e cultura dals Jenics (cf. artitgel 12). Ultra da la contribuziun federala annuala da 150 000 francs per cuvrir ils custs da gestiun survegn la Fundaziun dapi l'onn 2016 supplementarmain 50 000 francs da l'Uffizi federal da cultura per sustegnair projects da cultura. La Fundaziun occupa dentant anc adina mo ina persuna cun in pensum parzial (l'emprim 40 %, dapi il 1. d'avrigl 2018 80 %). Areguard il sustegn da projects n'inditgescha u n'explitgescha la pagina d'internet da la Fundaziun betg che talas finanziaziuns sajan disponibilas e co che organisaziuns u persunas pon dumandar talas. Il Comité consultativ ha survegnì reclamaziuns davart la moda e maniera, co ch'il cussegl da fundaziun reparta ils meds. Plirs interlocutors dal Comité consultativ han declerà ch'els giavischian dapli trasparenza en quest regard.

³⁵ L'artitgel 17 da la lescha prevesa il suandant: «La Confederaziun po prender mesiras per pussibilitar als viagiants ina moda da viver che corresponda a lur cultura. »

³⁶ Missiva davart la cultura 2016–2020, chapitel 2.2.7.

³⁷ La fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» è vegnida stgaffida l'onn 1997 tras la Lescha federala davart la fundaziun «In futur per ils vagants svizzers» (CS 449.1). Il cussegl da fundaziun sa cumpona da dudesch commembers. Mintgamai dus commembers represchentan la Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas. Sis commembers represchentan ils viagiants (cf. artitgel 15). La Fundaziun serva sco forum da barat, nua che represchentants da tut ils acturs participads elavuran cuminaivlamain soluziuns per problems actuals, per exempel la mancanza da plazzas da staziunament e da transit, permissiuns per il commerzi ambulat, la scolaziun u il passagi da persunas betg svizras cun ina moda da viver nomada.

Las suandantas explicaziuns ston vegnir precisadas:

- *En la Missiva davart la cultura na sa tracti betg da «promover» l'intermediaziun da lingua e la cultura dals Jenics, mabain da sustegnair iniziativas che vegnan prendidas en quest regard.*
- *Il fond da cultura da la Fundaziun «In futur per ils viaggiants svizzers» en la summa da 50 000 francs è vegnì fundà a la fin da l'onn 2016 ed ha pudì vegnir duvrà pir a partir da l'onn 2017 per promover projects. Projects da cultura èn vegnids sustegnids gia ordavant da la fundaziun.*
- *Il temp da lavur dal mainagegiun da la fundaziun è vegnì augmentà il matg 2018.*

Ultra da quai ston las remartgas davart la concessiun dals meds finanzials tras la fundaziun vegnir relativadas resguardond ils suandants aspects:

Ils criteris per distribuir ils daners èn vegnids fixads en encliegentscha cun l'Uffizi federal da cultura (UFC). Els vegnan communitgads als petents. En il rom da la nova concepziun da la pagina d'internet da la fundaziun ch'è prevista fin la fin da l'onn 2018, duain las infurmaziuns davart la dumonda ed ils criteris vertents vegnir publitgads online. La fundaziun ha ina tscherta libertad da decider cun controllar, sche quests criteris èn vegnids ademplids. Questa controlla fa ella en moda objectiva e nunpartischanta. Ils meds finanzials disponibels en la summa da 50 000 francs vegnan surdads per novas dumondas da promoziun tenor ina tscherta rangaziun. Mintga decisiun respectiva vegn motivada dad ella. Apparentamain èn decisiuns positivs da conceder daners vegnidas tematisadas pli pauc che decisiuns negativs. Dapi l'onn 2017 e dapi l'instituziun dal fond da cultura publitgescha la fundaziun ina glista dals projects ch'ella ha finanzià en ses rapport da gestiun. Actualmain examinescha ella la pussaivladad da publitgar questa glista sin sia nova pagina d'internet.

43. Il mument che quest Parairi è vegnì deliberà, n'era l'elavuraziun dal plan d'acziun da la Confederaziun tras la grupp da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» betg anc terminada (areguard la cumposiziun da la grupp da lavur cf. artitgel 15). Il Comité consultativ constatescha cun satisfacziun che las discussiuns da questa grupp da lavur prevesan en spezial la pussaivladad d'integrar la moda da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches en la «Glista da las tradiziuns vivas da la Svizra»³⁸ e che questa proposta è vegnida resguardada en la nova ediziun da la glista che l'Uffizi federal da cultura ha edì l'october 2017. Uschia èn questas culturas reconuschidas ussa sco parts integralas dal patrimoni cultural da la Svizra. Il Comité consultativ prenda er enconuschientscha dal fatg che la Lescha federala davart las mesiras repressivas preventivas ed ils plazzaments extrafamigliars avant 1981 (LMRPE) è entrada en vigur il 1. d'avrigl 2017. Sias disposiziuns pon vegnir applitgadas per ils Jenics ch'èn daventads victimas da violaziuns dals dretgs umans tranter auter tras la fundaziun *Pro Juventute*³⁹. Questa lescha correspunda a l'opiniun ch'il Comité consultativ ha exprimì en ses emprim Parairi davart la Svizra: Quella giada aveva el cusseglia da betg emblidar quest scandal, sch'i vegnan concludidas novas mesiras che pudessan pertutgar persunas che appartegnan a las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches⁴⁰, independentamain dal fatg sch'els han in domicil stabel u pratitgeschan ina moda da viver nomada.

³⁸ La glista da las tradiziuns vivas da la Svizra è vegnida stabilida, suenter che la Svizra ha ratifitgà l'onn 2008 la Convenziun da la UNESCO per il mantegniment dal patrimoni cultural immaterial.

³⁹ Dal 1926 fin il 1973 ha la *Pro Juventute*, ina fundaziun svizra per uffants, persequità ina politica semiuffiziala che aveva la finamira da plazzar geniturs jenics en instituziuns e da laschar adoptar lur uffants tras famiglias svizras «normalas». Var 600 uffants èn vegnids separads da lur geniturs. Cf. tranter auter la pagina d'internet da la fundaziun «In futur per ils viaggiants svizzers»: <http://www.fondation-gensduvoyage.ch/autrefois-nosjours/de/geschichte-der-fahrenden/aktion-kinder-der-landstrasse>

⁴⁰ Comité consultativ per la Convenziun da basa, emprim Parairi davart la Svizra, deliberà ils 20 da favrer 2003, alinea 33.

Il dossier «Cultura nomada dals Jenics e Sinti svizzers» da la «Glista da las tradiziuns vivas en Svizra» stat ussa a disposiziun en l'internet per franzos, per tudestg e per talian. Cumentarmain è avant maun ina versiun curta transladata en rumantsch ed en englais:

<http://www.lebendigetraditionen.ch/traditionen/00324/index.html?lang=de>

44. Il mantegniment ed il svilup da las identitads e da las culturas da personas cun ina moda da viver nomada premetta er ch'i vegnia guardà, co ch'ils Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver nomada pon finanziar ils custs da viver per lur famiglias. Bliers dad els han in'activitad da gudogn independenta e lavuran en il commerzi u en il mastergn. Tenor il text actual da la Lescha federala davart il commerzi ambulat⁴¹ dovran els ina permissiun per dastgar pratitgar in commerzi ambulat. Per quest intent ston els inoltrar ina dumonda almain 20 dis avant che cumenzar cun l'activitad⁴². Sch'els pratitgeschan lur activitad senza questa permissiun, pon els vegnir chastiads cun ina multa da fin 20 000 francs⁴³. La permissiun po vegnir retratga, sche las cundiziuns legalas per survegnir la permissiun n'èn betg pli ademplidas u sche las prescripziuns legalas per pratitgar l'activitad commerziala na vegnan betg pli observadas⁴⁴.

45. Sin basa da la Lescha federala davart las linguas naziunalas conceda la Confederaziun in budget annual da 13 milliuns francs per champs tematics sco «promozion da la chapientscha e dal barat tranter las cuminanzeas linguisticas», «sustegn dals chantuns plurilinges» e «mantegniment e promozion da la lingua e cultura rumantscha e taliana». La Missiva davart la cultura 2016–2020⁴⁵ prevesa da promover en emprima lingia il barat da las scolas (tras la finanziaziun directa da projects) ed il sustegn da la lingua e cultura taliana ordaifer las regiuns italofonas da la Svizra, cun la finamira da meglierar las cundiziuns da l'instrucziun da talian, da sviluppar purschidas da furmaziun bilinguas e da rinforzar la preschientscha dal talian tras il sustegn d'occurrentas culturalas.

La Missiva davart la cultura n'ha betg l'intenziun da sviluppar «purschidas da furmaziun bilinguas», mabain maturitads bilinguas cun talian.

Pertutgant il barat linguistic en il sectur da scola stoi vegnir remartgà che las instituziuns federalas e chantunalas ch'èn cumpetentas per sia promozion, han decidì da far frunt a las sfidas actualas cun ina strategia cuminaivla. La «Strategia svizra per barat e mobilitad» è vegnida sviluppada da la Confederaziun e dals chantuns ed è vegnida deliberada silsunter – l'atun 2017 – dal schef dal Departament federal da l'intern (DFI) e dal schef dal Departament federal d'economia, furmaziun e retschertga (DEFR) sco er dal directur da la CDEP. Cun questa strategia han la Confederaziun ed ils chantuns per l'emprima giada ina visiun cuminaivla. La finamira è quella da rinforzar il barat e la mobilitad qualitativamain e quantitativamain e d'augmentar il dumber da participants.

Recumandaziuns

46. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da metter a disposiziun il sustegn finanziar necessari e d'attribuir tal – en il rom da proceduras accessiblas, imparzialas e transparentas – a projects che han la finamira da mantegnair e da promover l'identitad e la cultura da personas cun ina moda da viver nomada, e da conceder tranter auter a la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» meds financials e persunals suffizients, per ch'ella possia ademplir sias incumbensas e cuntanscher las cuminanzeas pertutgadas.

⁴¹ Lescha federala davart il commerzi ambulat, artitgel 2. Da consultar sut: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20000837/index.html>

⁴² Ordinaziun davart il commerzi ambulat, artitgel 6 alinea 2.

⁴³ Lescha federala davart il commerzi ambulat, artitgel 14 alinea 1.

⁴⁴ Lescha federala davart il commerzi ambulat, artitgel 10.

⁴⁵ Missiva davart la cultura 2016–2020, chapitel 2.2.6.

47. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas d'integrar la promoziun da la lingua e cultura jenica en il sboz dal plan d'acziun da la Confederaziun e da perseguitar attentamain la realisaziun correspondentia.

Plazzas publicas da staziunament, da passagi e da transit

48. Il Comité consultativ regorda che la moda da viver nomada u mez nomada dals Jenics, Sinti e Manouches è ina caratteristica essenziala da lur identitad⁴⁶. Las autoritads svizras differenzieschan tranter «plazzas da staziunament», q.v.d. plazzas occupadas l'enviern, e «plazzas da passagi», q.v.d. plazzas che vegnan duvradas principalmain la stad mo per dimoras curtas, sco er «plazzas da transit», q.v.d. surfatschas pli grondas ch'èn situadas en la vischinanza da las axas principalas da traffic e che vegnan duvradas en emprima lingia da persunas betg svizras cun ina moda da viver nomada. Tenor las datas actualas⁴⁷ è il dumber da plazzas da staziunament restà stabil tranter il 2013 ed il 2016 (14 l'onn 2013, 15 l'onn 2016). Percunter è il dumber da plazzas da passagi sa reduci cuntuadamain (42 l'onn 2013, 32 l'onn 2016, e da quellas pudevan 15 vegnir duvradas mo durant ina part da l'onn).

49. Malgrà las stentas da la Confederaziun ed en spezial ses sustegn per la Fundaziun (cf. artitgel 5) e malgrà numerusas iniziativas da chantuns che han adattà lur plans directivs en vista a la creaziun da novas plazzas (Giura), che han nominà gruppas da lavur per chattar soluziuns (Soloturn, Neuchâtel, Turgovia, Ticino) u che han endrizzà novas plazzas (Basilea-Citad, Bern/Berne, Argovia, Freiburg/Fribourg), sto il Comité consultativ displaschaivlamain constatar ch'i n'èn er vinavant betg avant maun avunda plazzas e che la situaziun generala è daventada mendra dapi il terz ciclus da surveglianza, cunzunt tar las plazzas da transit. La mancanza da plazzas adattadas è in quità permanent ed impurtant da las persunas che appartegnan a questas minoritads. Ella restrenscha lur capacitad da finanziar ils custs da viver per lur famiglias u da pussibilitar a lur uffants l'access al sistem da scola (cf. artitgel 12).

La mancanza da plazzas da staziunament per viagiants n'ha betg consequenzas directas per l'access da lur uffants al sistem da scola.

50. L'avrigl 2014 han persunas che appartegnan a la minoritad jenica demonstrà a Bern/Berne ed a Biel/Bienne cunter la mancanza da plazzas. A Bern/Berne han els occupà l'Allmend. Sunter 2 emnas è il champ vegnì schlià tras la polizia chantunala da Bern/Berne, perquai che l'areal era reservà per ils visitaders da la fiera da primavaira ch'è vegnida averta intgins dis pli tard. Il Comité consultativ è vegnì infurmà che pliras organisaziuns e famiglias han reclamà pervia da l'intervenziun da la polizia ed han descrit quella sco inadeguata e violenta⁴⁸.

51. Er resguardond il fatg ch'igl è en emprima lingia chausa dals chantuns da metter a disposiziun plazzas⁴⁹, è il Comité consultativ da l'avis che la Confederaziun pudess surpigliar ina rolla decisiva, tras quai ch'ella terminescha questa bloccada e procura ch'ils chantuns e las vischnancas observian effectivamain las obligaziuns internaziunalas da la Svizra en il sector dals dretgs umans. Cumbain che la finamira da 40 plazzas da staziunament e dad 80 plazzas da

⁴⁶ Comité consultativ, segund Parairi davart la Svizra, deliberà ils 29 da favrer 2008, alinea 64.

⁴⁷ Cf. tranter auter Rapport statal, alinea 29, sco er rapport annual 2016 da la Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», da consultar sut: http://www.fondation-gensduvoyage.ch/autrefois-nosjours/sites/stiftung-fahrende.ch.geschichte-gegenwart/files/doc/jahresbericht_2016_dreisprachig.pdf

⁴⁸ RTS Info, *Colère des Yéniches: «Vous n'avez plus de nom, vous avez un numéro»*, 25 d'avrigl 2014, da consultar sut: <https://www.rts.ch/info/regions/berne/5800519-colere-des-yeniches-vous-n-avez-plus-de-nom-vous-avez-un-numero-.html>; Der Bund, *«Die stärkste Form von Repression seit der Verfolgung durch Pro Juventute»*, 26 d'avrigl 2014, da consultar sut: <https://www.derbund.ch/bern/kanton/Die-staerkste-Form-von-Repression-seit-der-Verfolgung-durch-Pro-Juventute/story/29461055>; Blick, *Fahrende klagen Berner Polizei an «Sie waren wie die Gestapo»*, 25 d'avrigl 2014, da consultar sut: <https://www.blick.ch/news/schweiz/bern/fahrende-klagen-berner-polizei-an-sie-waren-wie-die-gestapo-id2816137.html>

⁴⁹ Cf. er Comité consultativ, terz Parairi davart la Svizra, deliberà ils 5 da mars 2013, alinea 53.

transit para dad esser in consens cuminaivel da las differentas partidas participadas⁵⁰ e cumbain che la versiun la pli actuala dal sboz dal plan d'acziun federal prevesa da crear questas plazzas entaifer ils proxims 5 onns⁵¹, constatescha il Comité consultativ che las mesiras prendidas fin ussa per cuntanscher questa finamira èn anc adina insufficientas en la pratica.

D'observar è il suandant svilup: La Confederaziun ed ils chantuns han decidì da s'occupar cuminaivlamain dal problem da la mancanza da plazzas da transit. Ina grupp da lavur che ha gè sia sesida inziala il settember 2018, duai elavurar in concept naziunal.

Ultra da quai han organisà – il schaner 2018 a Berna – l'Associaziun da las vischnancas svizras (AVS) e la Fundaziun svizra «In futur per ils viagiants svizzers» ina dieta specifica pertugant la dumonda da la mancanza da plazzas da staziunament per Jenics, Sinti e Manouches. La finamira da quella dieta è stada quella da promover ina megla collavuraziun tranter tut ils acturs participads e da preschentar ils exempels d'intgins chantuns per proceduras ch'èn sa cumprovas.

52. Il Comité consultativ è stà surprais da vegnir a savair che l'incumbensa d'administrar e da mantegnair las plazzas è vegnida delegada en tscherts cas a la polizia. Quai pudess (er sche quai è forsa incorrect) vegnir interpretà sco sorveglianza permanenta uffiziala da questas minoritads, cunzunt sche questa administraziun dovra controllas sistematicas da l'identitad. I fiss pli cunvegnent da delegar questa incumbensa a persunas che n'han nagina pussanza executiva, per exempel ad emploiads communal. En general han plirs partenaris da discurs dal Comité consultativ remartgà ch'i saja difficil per umans cun ina moda da viver nomada da chattar l'unitad u la persuna ch'è competent per els en in tschert chantun, schizunt sch'i sa tracta dals servetschs socials. Las proceduras administrativas e l'organisaziun dals servetschs socials sajan ultra da quai savens adattadas mal a lur situaziun e resguardian memia pauc lur moda da viver.

Sco che la delegaziun dal Comité consultativ ha pudì constatar sezza a chaschun da sia visita il mars 2018 ed a chaschun da ses discurs cun viagiants preschents al lieu, administrescha la polizia locala la piazza da transit Joux-des-Ponts en il chantun Friburg a plaina cuntentientscha da ses utilisaders.

53. La Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas stoppian sensibilisar cun mesiras coordinadas la publicitad per la moda da viver dals viagiants, per che lur dretgs possian vegnir promovids e protegids independentamain da la naziunalitad (cf. artitgel 4 e 6). Per mantegnair e per sviluppar las culturas da questas minoritads èsi d'ina impurtanza centrala da crear cundiziuns che procuran che las plazzas necessarias stettian a disposiziun e che quellas vegnian acceptadas d'ina maioritad.

Recumandaziun

54. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da deliberar uschè svelt sco pussaivel il sboz dal plan d'acziun federal, da realisar immediatamain las mesiras proponidas en quel e da sensibilisar la publicitad per la moda da viver nomada. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads d'endrizzar avunda plazzas entaifer il termin previs en il sboz dal plan d'acziun.

Las lavurs per realisar il plan d'acziun «Jenics, Sinti e Roma» duran anc. Il december 2018 ha il Departament federal da l'intern (DFI) suttamess al Cussegl federal in rapport davart ils progress cuntanschids.

⁵⁰ Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», rapport annual 2016, da consultar sut: http://www.fondation-gensduvoyage.ch/autrefois-nosjours/sites/stiftung-fahrende.ch.geschichte-gegenwart/files/doc/jahresbericht_2016_dreisprachig.pdf

⁵¹ Grupp da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma», rapport e plan d'acziun, chapitel 3.3.1 e 3.3.2, 21 da december 2016.

«Fermadas spontanas» sin terren privat

55. Fin ch'in dumber sufficient da plazzas publicas è avant maun, preschenta il sboz dal plan d'acziun federal fermadas spontanas sin terren privat sco med impurtant per cumpensar la mancanza da plazzas publicas⁵². Per ils represchentants da las cuminanzas dals Jenics, Sinti e Manouches èn «fermadas spontanas» medemamain in med cumprovà per chattar ina piazza per intgins dis, cunzunt perquai ch'i mancan plazzas publicas per quest intent. Ina fermada spontana consista principalmain dal fatg ch'i vegn fatga ina cunvegnientscha directamain cun in proprietari d'in bain immobigliar privat, per il solit cun in pur, e ch'i vegnan lura endrizzadas installaziuns tenor ils detagls concludids a bucca.

Rectificaziun: Fermadas spontanas pon avair lieu er sin bains immobigliars publics.

Il settember 2018 ha incumbensà la Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» il Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans (CSDU) da far in'expertisa giuridica, en la quala vegnan analisadas las obligaziuns dal stadi areguard las fermadas spontanas dals viagiants; obligaziuns che resultan dal dretg costituziunal, dal dretg internaziunal u da disposiziuns legalas. L'expertisa giuridica duai esser avant maun mez 2019.

En intgins chantuns existan proceduras ch'èn sa cumprovadas per quest sectur. Uschia dastgan – tenor il dretg chantunal dal chantun Sviz – personas privatas senza auter dar en locaziun per emna lur bains immobigliars a viagiants.

56. La Lescha federala davart il commerzi ambulat e l'ordinaziun executiva appartegnenta èn vegnidas revedidas il december 2016 resp. il december 2017 ed entradas en vigur il 1. da fanadur 2018. Sin basa da questas midadas sto vegnir inoltrà – cun mintga nova dumonda da survegnir ina permissiun per il commerzi ambulat – il consentiment en scrit dal proprietari dal bain immobigliar, sin il qual la persona petenta vul sa fermar. Las novas disposiziuns legalas prevesan ultra da quai che la permissiun po vegnir retratga en cas da disturbis considerabels da l'urden public e ch'ella po vegnir renovada pir suenter 2 onns. En las explicaziuns tar la midada da l'Ordinaziun davart il commerzi ambulat⁵³ vegni precisà ch'i sto vegnir decidì davart ina tala retratga da la permissiun en il cas singul e resguardond il princip da commensurabladad e che la permissiun dastga vegnir retratga mo, sch'il donn dal proprietari è resultà en connex cun l'execuziun dal commerzi respectiv.

57. Tscherts partenaris da discurs dal Comité consultativ, tranter auter er represchentants uffizials dals chantuns e da la Fundaziun, descrivan las «fermadas spontanas» sco resultat d'ina cunvegnientscha informala cun il proprietari respectiv, per il solit cun in pur, che serva a tuttas duas partidas – tant als viagiants che tschertgan ina piazza sco er al pur che tschertga ina funtauna d'entradas supplementara. Tenor ils represchentants da las organisaziuns dals Jenics, Sinti e Manouches pudess quest sistem vegnir periclità tras il fatg che las pretensiuns da la nova lescha – numnadamain da preschentar in consentiment en scrit dal proprietari dal bain immobigliar en cumbinaziun cun la prescripziun d'inoltrar sco fin ussa la dumonda 20 dis avant il cumenzament da l'activitad – na pon betg vegnir ademplidas en la pratica. Per la moda da viver nomada signifitga quai in obstachel serius che pudess impedir ils commerziants da finanziair lur custs da viver, durant ch'els èn en viadi.

58. Il Comité consultativ parta il punct da vista dals Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver nomada, ch'èn da l'avis che questas midadas da lescha pudessan imponer ad els – tut tenor l'interpretaziun – formalitads e sancziuns sproporziunadas. Il Comité consultativ beneventa ch'ina grupp da lavur cun la participaziun dals chantuns e da las vischnancas tschertga – fin a l'entrada en vigur da las novas disposiziuns giuridicas e sut l'egida dal

⁵² Plan d'acziun, stadi intermediar december 2016, chapitel 3.3.3.

⁵³ Departament federal d'economia, furmazion e retschertga, Explicaziuns tar la midada da l'Ordinaziun davart il commerzi ambulat (CS 943.11), 25 d'october 2017, da consultar sut:
<https://www.news.admin.ch/news/message/attachments/50742.pdf>

Secretariat da stadi per l'economia – soluziuns pragmaticas che permettan d'applitgar las novas disposiziuns giuridicas, mantegnend a medem temp la moda da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches.

Las autoritads federalas èn conscientas che las novas disposiziuns da la Lescha federala davart il commerzi ambulat e da l'Ordinaziun executiva appartegnenta sveglian tshertas dumondas giuridicas e praticas. Suent l'entrada en vigur da questas disposiziuns – il fanadur 2018 – n'ha il Secretariat da stadi per l'economia (SECO), al qual è affidada questa tematica, puspè betg survegnì resuns spontans, ni da las autoritads chantunales cumpetentas ni dals viagiants svizzers pertutgads. Ils 28 da november 2018 ha gì lieu – sin iniziativa e sut la direcziun dal SECO – l'emprima reuniun d'ina grupp da lavur dals chantuns, en la quala collavura er l'Uffizi federal da cultura (UFC). En questa reuniun han pudì vegnir discutadas emprimas experientschas cun las novas prescripziuns giuridicas. Il SECO beneventa ina interpretaziun pragmatica e l'applicaziun da las novas disposiziuns legalas, per ch'ils viagiants na vegnian betg restrenschids en lur moda da viver ed en lur pussaivladads da far fermadas spontanias. Il chantun Berna è dal medem avis.

Ultra da quai è previs – la fin da l'onn 2018 – in barat d'opiniuns tranter la Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» ed il SECO che sa scuntra gugent er cun represchentants dals viagiants.

Recumandaziun

59. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da dar – tar l'elavuraziun da novs texts da lescha, per exempel davart l'urden public – in'attenziun commensurada al mantegniment da l'identitad e da la cultura da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas e da proteger lur dretg d'exequir lur tradiziuns. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da garantir che la revisiun da la Lescha federala davart il commerzi ambulat e da l'ordinaziun correspondentia vegnia interpretada ed applitgada proporziunalmain en regard a las finamiras.

Artitgel 6 da la Convenziun da basa

Toleranza e dialog intercultural

60. Las autoritads federalas, chantunales e communalas promovon en moda engaschada la chapientscha interculturala e quai cun mesiras e cun programs ils pli differents, numnadamain cun programs chantunals d'integraziun e cun mesiras per sustegnair projects da la societad civila. Il Comité consultativ beneventa il clima general da la toleranza envers minoritads linguisticas. Ultimamain è ina Iniziativa dal pievel davart ils servetschs da dretg public dal radio e da la televisiun (cf. artitgel 9) vegnida refusada, quai che mussa cleramain che la societad svizra accepta da princip la plurilinguitad e ch'igl è impurtant da la promover, en spezial sur las medias publicas che emettan programs en las linguas minoritaras. L'ultim temp vegni empruvà cun ina retscha d'iniziativas dal pievel da limitar il dumber da linguas obligatoricas sin il stgalim primar, sco per exempel cun l'iniziativa «Mo ina lingua estra en la scola primara» en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni (cf. artitgel 14).

L'Iniziativa «Mo ina lingua estra en la scola primara» è vegnida refusada da las burgaisas e dals burgais dal chantun Grischun ils 23 da settember 2018 (cf. commentari tar la cifra 105 qua sutvart).

61. Cun agid da quotas liantas e da purschidas da qualificaziun per il personal vegn promovida la plurilinguitad entaifer l'administraziun federala (cf. artitgels 10 e 15) ed il barat

tranter personas che appartegnan a minoritads linguisticas vegn sustegnì permanentamain (cf. artitgel 5). Tuttina vali d'intensivar la promoziun da la plurilinguitad per la francar duraivlamain en l'administraziun chantunala dals chantuns bilings e trilings (cf. artitgels 10, 11 e 14).

Qua na sa tracti betg da «quotas» en il vair senn dal pled, mabain da valurs da finamira correspudentamain a l'Ordinaziun federala (art. 7 – Represchentanza da las cuminanzas linguisticas en l'administraziun federala).

62. Las autoritads èn conscientas che la gronda part da la populaziun sa anc relativamain pauc da la moda da viver e da la cultura da las personas che appartegnan a las cuminanzas dals Jenics, Sinti e Manouches. En il Rapport statal⁵⁴ vegni punctuà che projects per endrizzar novas plazzas da staziunament, da transit e da passagi duessan vegnir accompagnads da mesiras che promovon l'acceptanza da las minoritads tras la maioritad per stgaffir uschia in clima da confidenza. En quest regard vegnan lantschadas regularmain iniziativas sin plaun da la Confederaziun e dals chantuns per promover la moda da viver nomada. Il settember 2016 è il cusseglier federal Alain Berset sa participà a la «Feckerhilbi», il festival tradiziunal dals Jenics, Sinti e Manouches svizzers che ha gi lieu per l'emprima giada a Berna per motivs d'ina meglra percepziun. Finzialmain è l'occorrenza vegnida promovida da l'Uffizi federal da cultura. Er il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem ha sustegnì finzialmain dapi l'onn 2013 11 projects per cumbatter l'antiziganissem.

Il modul d'approfondaziun «Omnibus 2019» che vegn realisà en il rom da la retschertga «Convivenza en Svizra», è deditgà a la moda da viver nomada/senza domicil stabel dals Jenics, Sinti e Manouches (Roma). Il modul ha la finamira da registrar las tenutas e las percepziuns da la populaziun envers questa moda da viver e da l'avischinar a questa cultura. Il questiunari è vegnì concepì en collavuraziun cun las associaziuns dals Jenics, Sinti e Roma. Ils exempels concrets ch'èn cuntegnids en il questiunari sa basan sin experientschas persunalas da las personas pertutgadas.

Intgins chantuns han ultra da quai sviluppà proceduras cumprovadas per sensibilisar la populaziun per la moda da viver nomada. Uschia ha gi lieu dus onns in suenter l'auter ina festa da la cultura jenica a Vidy/Losanna en il chantun Vad, il mediativ public per viagiants ha organisà rundas da discussiun, e las autoritads chantunalas han concepì e distribuì flyers cun la finamira da preschentar las cuminanzas dals viagiants en lur chantun e da cumbatter cunter pregiudizis. Il chantun Grischun sustegna la campagna da sensibilisaziun en il campadi «Rania» che vegn prendì en locaziun da la «Associaziun dals viagiants» sco piazza da staziunament u da transit (cf. il Quart rapport statal, cifra 29 p. 19). L'avust 2018 è vegnida organisada – cun il sustegn da las autoritads chantunalas e communalas sco er da l'Uffizi federal da cultura (UFC) – a Friburg l'ultima «Feckerhilbi», la festa culturala tradiziunala dals Jenics cun ils Sinti e Manouches.

63. Malgrà questas stentas existan anc adina stereotips envers Jenics, Sinti e Manouches (cf. il chapitel «Pleds instigants» qua sutvart). I èn vegnidas annunziadas pliras demonstraziuns da gruppas localas cunter l'installaziun da novas plazzas. En quest connex han perscrutaders da l'Universitad da Turitg fatg l'onn 2013 in studi⁵⁵ davart ils rapports sur da Jenics e Roma en las medias svizras las pli impurtantas durant ils onns 2005–2012. Igl è sa mussà che la preschentaziun mediala è stada fitg manglusa e che la mesadad dals rapports analisads cunteneva infurmaziuns pauschalisantas che intermediesschan savens stereotips negativs. Sco reacziun sin quai ha la Cumissiun federala cunter il rassissem appellà a las medias da rapportar en moda pli precauta dals Jenics e Roma e da formular lur rapports en moda pli differenziada e senza generalisaziuns e da procurar ch'ils cuntengns vegnian preschentads or da differentas opticas e puncts da vista.

⁵⁴ Rapport statal, alinea 86.

⁵⁵ Universitad da Turitg, Studie zur Qualität der Berichterstattung über Roma in Leitmedien der Schweiz, da consultar sut: <http://www.ekr.admin.ch/dokumentation/d107/1120.html>

64. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads federalas da promover pli fitg projects da sensibilisaziun che vulan reducir pregiudizis envers la furma da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches, en spezial projects che sa drizzan a las medias u als collavuradors da las medias.

Pleds instigants

65. Tenor l'artitgel 261 dal Cudesch penal svizzer vegn chastià tgi che appellescha publicamain d'odiar u da discriminar ina persuna u ina grupp da persunas pervia da sia razza, sia etnia u sia religiun (cf. artitgel 4). Il Comité consultativ constatescha che pregiudizis ch'existan anc adina envers Jenics, Sinti e Manouches pon chaschunar ina tenuta ostila envers lur moda da viver e prenda enconuschientscha cun displaschair dal dumber da protestas e da demonstraziuns da gruppas localas cunter l'installaziun da plazzas da staziunament e da passagi en lur vischinanza, nua ch'i èn da vesair placats, sin ils quals «persunas viagiantas» vegnan preschentadas cun expressiuns e cun maletgs offendants. Ultra da quai deplorescha el fermamain las novas acziuns violentas cunter commembers da cuminanze gidieuas⁵⁶ e l'augment d'ostilitads envers tals en la publicitad, numnadamain en raits socialas. El observa ina tendenza cumparegliabla envers cuminanze muslimas, cun acts da vandalissem sin santeris e cun graffitis cun parolas d'odi sin moscheas⁵⁷ e prenda enconuschientscha da plirs cas da pleds instigants, puspè oravant tut en raits socialas.

66. A l'avis dal Comité consultativ èn questas manifestaziuns publicas repetidas d'ostilitads envers Jenics, Sinti e Manouches sco er envers cuminanze gidieuas e muslimas cleramain «pleds instigants» en il senn da la recumandaziun nr. R (97) 20 dal Comité dals ministers als stadis commembers. En vista al fatg che tsherts da quests pleds instigants derivan da politichers declera il Comité consultativ anc ina giada che communicaziuns da quest gener hajan in effect decisiv per la debatta publica, perquai che questas persunalitads da la vita publica hajan ina influenza speziala e perquai che lur acziuns e lur remartgas vegnian propagadas e rinforzadas immediatamain da las medias. Pervia da las largias en l'effectiv da datas pon vegnir constatadas mo cun difficultads – sumegliantamain als cas da discriminaziun – tendenzas en connex cun pleds instigants; tar ils interlocutors da las gruppas pertutgadas exista però en general l'impressiun ch'i dettia in cler augment da pleds instigants, spezialmain en l'internet.

67. Il Comité consultativ è vegnì infurmà d'intgins interlocutors betg statals che lur stentas da manar cas da pleds instigants davant dretgira hajan mo darar success, perquai ch'els na survegnian sco organisaziuns naging dretg da purtar plant. Quai è spezialmain problematic, sche las organisaziuns vulan agir cunter communicaziuns publicas che han en mira ina minoritad sco unitad. En quest cas pudess ina persuna u schizunt ina grupp da persunas vegnir resguardada sco inizianta d'in plant popular, e pervia da quai la vegniss probablmain er refusà il dretg per agir en l'interess general. Però è il Comité consultativ vegnì orientà da las autoritads davart lur intenziun da dar quest dretg ad organisaziuns nungovernmentalas per defender l'interess general sin quest champ spezial en proceduras civilas.

Entaifer il champ d'applicaziun da la norma penala antirassistica (artitgel 261bis CP) na vegn betg concedida ad uniuns ina legitimaziun da far recurs en proceduras penals. Sco ch'il Cussegl federal ha declerà en sia missiva tar l'unificaziun dal dretg processual penal,

⁵⁶ CICAD, *Antisémitisme en Suisse Romande*, rapport 2017.

⁵⁷ Nermina Ademović-Omerčić: Islamophobie in der Schweiz: Länderbericht 2017, en: Enes Bayraklı & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2017; cf. tranter auter ARCInfo, *Lausanne: le carré musulman du cimetière du Bois de Vaux saccagé dans la nuit de vendredi à samedi*, 14 d'october 2017, da consultar sut: <https://www.arcinfo.ch/articles/suisse/lausanne-le-carre-musulman-du-cimetiere-du-bois-de-vaux-saccage-dans-la-nuit-de-vendredi-a-samedi-708379> u Grenchner Tagblatt, *Illegaler flüchtet von der Moschee-Baustelle – Polizist stürzt bei Verfolgung in die Tiefe*, 13 da december 2017, da consultar sut: <https://www.grenchnertagblatt.ch/solothurn/grenchen/illegaler-fluechtet-von-der-moschee-baustelle-polizist-stuerzt-bei-verfolgung-in-die-tiefe-131993734>

refusescha er el ina tala autorisaziun, perquai che quella pudess difficultar la procedura penala e perquai ch'igl è chaussa da la procura publica da far valair d'uffizi il dretg statal da chastiar.

La discriminaziun da las razzas è in malfatg che vegn persequità d'uffizi (art. 261bis CP). Sche las autoritads da persecuziun penala na cumenzan betg or d'atgna iniziativa ina procedura, po mintga persuna e mintga associaziun da persunas che constatescha tals delicts far ina denunzia penala e lantschar uschia ina inquisiziun penala. Uschia inoltreschan la Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI), la Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem (GRA) e la «Coordination Intercommunautaire Contre l'Antisémitisme et la Diffamation» (CICAD) savens denunzias penalas pervia da cuntravenziuns cunter la norma penala antirassistica. Er la Societad per pievels smanatschads e las associaziuns dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma sentenzieschan regularmain remartgas rassisticas cunter persunas che appartegnan a questas gruppas (cf. Quart rapport statal, cifra 44).

68. En vista al dumber dals cas da plets instigants communitgads ad el deplorascha il Comité consultativ ch'i na dettia nagin mecanissem da reacziun cumplessiv che garantescha che tut ils plets instigants vegnian condemnads immediatamain, er en il discurs politic, e che cuntramesiras vegnian prendidas resolutamain sin il nivel il pli aut. Ultra da quai deplorascha el che plets instigants na vegnian betg survegliads sistematicamain e na sajan betg scumandads explicitamain. Tenor la giurisdicziun constanta dal Tribunal europeic dals dretgs umans na gaudan plets instigants nagina protecciun tenor l'artitgel 10 da la Convenziun europeica dals dretgs umans che garantescha la libertad d'exprimer sia opiniun.⁵⁸ Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads d'examinar la pussaivladad d'examinar sistematicamain talas externaziuns e da las persequitar penalmain en cas da basegn e da dar il medem mument il dretg a las persunas ed a las gruppas pertutgadas da defender cumplainamain lur dretgs davant dretgira.

Las suandantas rectificaziuns e cumplettaziuns ston vegnir fatgas:

- *Sche bain che crims per odi n'èn betg in causal penal specific tenor il Cudesch penal svizzer, vegnan resguardads regularmain motivs rassistics cun fixar il chasti (fixar la culpa dal delinquent tenor l'art. 47 al. 2 CP e concorrenza tenor l'art. 49 CP), cunzunt acts chastiabels cunter il corp e cunter la vita (art. 111 ss. CP), acts chastiabels cunter l'onur (art. 173 ss. CP) u discriminaziun da las razzas (art. 261bis CP). Per resguardar motivs rassistics en connex cun fixar la dimensiun dal chasti n'è pia betg necessaria ina midada da la lescha.*
- *Remartgas ed incidents cun ina motivaziun rassistica vegnan sentenziads publicamain e regularmain da la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR). Uschia è ella intervegnida il cumenzament da l'onn 2018 en connex cun in placat electoral piazzà a chaschun da las elecziuns dal parlament chantunal bernais. Sin quest placat vegniva mussada la refusa da l'endrizzament da plazzas da transit en ina moda che umiliava cleramain ils viaggiants (cf. <https://www.derbund.ch/bern/kanton/junge-svp-sorgt-mit-zigeunermotiv-fuer-roete-koepfe/story/30351060>).*

La CFR examinescha actualmain en emprima lingia opziuns d'agir pertutgant il tema plets instigants en l'internet. Ultra da quai è la CFR s'occupada da la dumonda da remartgas rassisticas envers Muslims en il rom d'ina dieta specifica publica davart il tema «Ostilitad envers Muslims: societad, medias e politica», ch'è vegnida organisada il settember 2017 a l'Universitad da Friburg en in partenadi cun il Center svizzer per islam e societad (CSIS), cun l'Universitad da Friburg e cun il Center da perscrutaziun da religiun (ZRF) da l'Universitad da Lucerna. Sin basa da differents studis e da differentas observaziuns en la pratica han ils referents dilucidà il svilup dal discurs public e la percepziun actuala da Muslims en Svizra.

⁵⁸ Tribunal europeic dals dretgs umans, *Jersild cunter il Danemarc*, 23 da settember 1994, seria A nr. 298, alinea 35; cf. er *Pavel Ivanov cunter la Russia*, 35222/04, sentenza dals 20 da favrer 2007; *M'Bala M'Bala cunter la Frantscha*, 25239/13, sentenza dals 20 d'october 2015, alinea 40.

- *La Procura publica dal chantun Vad renviescha ultra da quai al fatg ch'i èn vegnidas pronunziadas l'onn 2018 duas sentenzias pervia da discriminaziun da las razzas en connex cun remartgas ch'èn sa drizzadas a persunas da derivanza africana. Duas ulteriuras sentenzias èn vegnidas pronunziadas pervia da revisionissem. Plinavant è pendent actualmain ina procedura, suenter ch'ina uniun ha fatg ina denunzia penala cunter ina politica ch'è s'exprimida «cun ostilitad envers ils viagiants». En il chantun Vallais è vegnì sentenzià l'october 2018 in revisionist ch'aveva negà l'existenza da chombras da gas durant il temp dal naziunalsocialissem.*
- *Tenor l'infurmaziun d'intgins chantuns pudess il «mecanissem da reacziun cumplexiv che garantescha che tut ils plets instigants vegnian condemnads immediatamain sin il nivel il pli aut» avair il medem status giuridic sco intervenziunissem. Quai cuntrafa al princip da la separaziun da las pussanzas.*

Recumandaziuns

69. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns sin tut ils plauns da condemnar sistematicamain ed immediatamain tut las manifestaziuns d'intoleranza, saja quai antiziganissem, antisemitissem u ostilitad envers Muslims, en spezial en il discurs public, en il senn da la recumandaziun nr. R (97) 20 dal Comité dals ministers als stadis commembers concernent «plets instigants». El appellescha plinavant ad ellas d'examinar sistematicamain talas manifestaziuns e da perseguitar penalmain ils auturs.

70. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun da conceder a persunas che appartegnan a minoritads naziunalas la pussaivladad da far valair davant dretgira lur dretgs sco victimas da plets instigants, en spezial cun dar il dretg ad organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess general e da represchentar ils dretgs ed ils interess da las victimas.

Pertutgant la legitimaziun da far recurs d'organisaziuns nunguvernamentalas vegni renvià a las rectificaziuns tar cifra 67 qua survart.

Cumbat cunter crims per odi

71. L'onn 2017 èn vegnids annunziads 189 incidents antisemitics⁵⁹, sis da quels èn stads attatgats violentas. En quest connex èn tranter auter vegnidas pendidas si bandieras che han intimà da mazzar Gidieus. Intgins interlocutors dal Comité consultativ han rapportà ultra da quai ch'in neonazi haja attatgà il fanadur 2015 a mesa via a Turitg in um che purtava ina kippa. L'attatgader è vegnì sentenzià il mars 2018 ad in chastu da detenziun da 2 onns.⁶⁰ Ils represchentants da las cuminanzas gidieus deploreschan ultra da quai la vendita d'ediziuns *Mein Kampf* che n'èn betg commentadas; ina vendita che contribuescha a lur avis a l'ulteriura derasaziun da l'antisemitissem. Il Comité consultativ ha enclatga per ils sentiments e per ils motivs che pledan cunter la derasaziun da quest cudesch⁶¹ e deplorescha che questa pratica n'è betg reglada en Svizra tras ina lescha. Il december 2016 è vegnida inoltrada ina moziun

⁵⁹ En la part tudestga da la Svizra ha la FSCI (Federaziun svizra da las communitads israelitas) registrà 39 cas: cf. rapport annual 2017 da la FSCI, da consultar sut: www.antisemitismus.ch; en la part franzosa da la Svizra èn vegnids registrads 150 cas da la CICAD (Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation), cf. CICAD, rapport annual 2017, da consultar sut:

http://www.cicad.ch/sites/default/files/basic_page/pdf/Rapport%20Antise%CC%81mitisme%20en%20Suisse%20romande%202017.pdf

⁶⁰ Le Matin, «Un néonazi en prison pour avoir craché sur un juif», publictà ils 13 da mars 2018, da consultar sut: <https://www.lematin.ch/suisse/neonazi-retour-prison-crache-juif/story/15028996>

⁶¹ Ils dretgs d'autur da la Republica da Baviera èn scadids la fin da l'onn 2015.

parlamentara en la chombra pitschna dal parlament svizzer (*Cussegl dals chantuns*)⁶² cun la supplica a la Confederaziun ed als chantuns da proteger meglier cuminanzas religiusas ch'èn smanatschadas da terrorissem e d'extremissem, en spezial la cuminanza gidieua. Las autoritads federalas han sin quai nominà gruppas da lavur cun l'incumbensa da discutir il proceder necessari e la finanziaziun. Da questas gruppas da lavur fan part represchentants da las cuminanzas gidieuas e muslimas sco er dals chantuns, ch'èn incumbensads primarmain cun dumondas da segirezza. Dal process da consultaziun è resultada ina soluziun dubla. Per l'ina vegn il Cussegl federal a relaschar in'ordinaziun sin basa da l'artitgel 386 dal Cudesch penal⁶³ che al pussibilitescha da sustegnair immediatamain cun meds finansials las mesiras ch'èn fin ussa vegnidas purtadas da las minoritads, tranter quellas mesiras da sensibilisaziun e da scolaziun.

Rectificaziun: Las autoritads federalas han nominà mo ina gruppas da lavur che duai discutir in concept per garantir la segirezza da minoritads cun in basegn da protecziun spezial.

Er las autoritads chantunals sa stentan activamain a favur da la segirezza da persunas che appartegnan a la cuminanza gidieua. En il chantun Vad vegni dà in'attenziun speziala als interess da la cuminanza gidieua – particularmain a la sinagoga ed a la scola gidieua –, e quai en il rom da las acziuns dal stab directiv «VIGIPOL». Sin giavisch da la cuminanza gidieua ha la polizia chantunala analisà la segirezza en las localitads da la scola gidieua a Losanna. Er il chantun Basilea-Citad examinescha actualmain la pussaivladad da sustegnair mesiras da protecziun per la cuminanza gidieua. La Regenza (executiva) ha preschentà al parlament chantunal in concept da sustegn che prevesa tranter auter dapli preschientscha da la polizia. Il concept sto anc vegnir acceptà dal parlament. Ultra da quai elavura il chantun Basilea-Citad actualmain in plan da mesiras chantunal per dumagnar las smanatschas pervia da radicalissem e terrorissem.

72. Per l'autra dastgass vegnir relaschada ina nova lescha federala sin basa da l'artitgel 57 alinea 2 da la Constituziun federala.⁶⁴ Dals chantuns vegn spetgà in engaschament pli grond, en spezial en quai che pertutga la finanziaziun. Il mument che quest Parairi è vegnì deliberà n'ha la Conferenza dals directurs chantunals da giustia e polizia (CDCGP) anc betg prendi posiziun en chaussa. Il Comité consultativ beneventa il dialog tranter las autoritads e las minoritads pertutgadas e las mesiras legislativas proponidas da la gruppas da lavur menziunada, deplorascha però che las cuminanzas gidieuas han stuì pajar fin ussa sezzas ina part considerabla da las mesiras da segirezza quotidianas ch'ellas han prendì pervia dal sentiment d'ina periclitaziun creschenta, spetgond mesiras concretas.

Las suandantas rectificaziuns ston vegnir fatgas:

Il fanadur 2018 ha il Cussegl federal concludì da sa participar als custs ch'èn necessari per s'occupar da la segirezza da minoritads cun in basegn da protecziun spezial (particularmain las cuminanzas gidieuas, dentant er muslimicas, sco er tut las autras minoritads che daventan cun gronda probabilitad victimas da terrorissem e d'auters acts da violenza cun cleras finamiras). A partir da l'onn 2019 duain mesiras d'infurmaziun, da sensibilisaziun e da scolaziun vegnir sustegnidas cun fin 500 000 francs per onn. Il Cussegl federal ha incumbensà il Departament federal da giustia e polizia (DFGP) d'elavurar l'ordinaziun necessaria e da dar quella en consultaziun avant la fin da l'onn 2018. Questa ordinaziun duai valair per ina perioda

⁶² Moziun 16.3945, «Protecziun da cuminanzas religiusas cunter violenza terroristica ed extremistica», da consultar sut: <https://www.parlament.ch/de/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaeft?AffairId=20163945>

⁶³ L'artitgel 386 dal Cudesch penal svizzer di: «1. La Confederaziun po prender mesiras da scleriment, mesiras d'educaziun ed ulteriuras mesiras che han l'intent d'evitar malfatgs e da prevegnir a la criminalitad. 2. Ella po sustegnair projects che han la finamira menziunada sut l'alinea 1. 3. Ella po sa participar ad organisaziuns che realiseschan mesiras en il senn da l'alinea 1 u crear e sustegnair talas organisaziuns. 4. Il Cussegl federal regla il cuntegn, las finamiras ed il gener da las mesiras da prevenziun.»

⁶⁴ En l'artitgel 57 da la Constituziun federala svizra hai num: «1. La Confederaziun ed ils chantuns procuran en il rom da lur cumpetenzas per la segirezza dal pajais e per la protecziun da la populaziun. 2. Els coordineschan lur stentas sin il sector da la segirezza interna.»

da 5 onns. Durant quest temp duai vegnir examinà, sch'igl è raschunaivel d'elavurar e da decretar ina nova lescha federala per financiar mesiras da protecziun sco talas sin basa da l'artitgel 57 alinea 2 da la Constituziun federala («[La Confederaziun ed ils chantuns] coordineschan lur stentas sin il sectur da la segirezza interna»).

Recumandaziun

73. Il Comité consultativ recumonda da perseguitar vinavant e da realisar immediatamain las mesiras identifitgadas, per che la segirezza da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas saja garantida, ed el appellescha a las autoritads chantunalas da sustegnair vinavant las stentas da la Confederaziun, en spezial cun gidar a financiar questas mesiras.

Discriminaziun da Roma betg svizzers

74. Il Comité consultativ aveva gia constatà⁶⁵ che blers Roma svizzers dovran las plazzas da passagi ch'èn vegnidas endrizzadas da las autoritads svizras. En il sboz dal plan d'acziun da la Confederaziun vegni recumandà da resguardar ils basegns da questas persunas cun planisar plazzas novas. Il Comité consultativ prenda però enconuschientscha da la relaziun mintgatant critica tranter Jenics, Sinti e Manouches d'ina vart ed ils Roma, tranter quels ils Roma betg svizzers, da l'autra vart. En spezial è el vegnì infurmà dal fatg ch'in pèr gruppas sajan mo navidas prontas da parter ina piazza u da sa trategnair sin ina piazza ch'è avant vegnida duvrada da Roma betg svizzers. La consequenza da quai saja che tschertas plazzas n'èn explicitamain betg vegnidas dadas libras per viagiants da l'exteriur. En ses discurs cun las persunas pertutgadas è il Comité consultativ vegnì a savair ch'il motiv per la mancanza da prontezza è oravant tut quel che Roma betg svizzers viagian per regla en grondas gruppas e ch'els hajan perquai autras pretensiuns a plazzas. Tenor l'avis dal Comité consultativ duess en cas, nua ch'ina tscherta piazza duai – per motivs da l'adequatezza – vegnir reservada per gruppas pli pitschnas, esser decisiva la grondezza e betg la naziunalitad da las persunas respectivas per restrenscher l'access. Il Comité consultativ beneventa il sustegn da las autoritads federalas per projects d'intermediaziun che duain meglierar las relaziuns tranter las differentas gruppas cun moda da viver nomada, independentamain da lur naziunalitad u da lur appartegnientscha etnica, deplorescha però che numerusas plazzas èn scumandadas explicitamain per Roma betg svizzers. El deplorescha er ina tendenza sumeglianta da far la differenza tranter «persunas viagiantas» svizras ed estras en comunicaziuns politicas sco er uffizialas. Uschia vegnia creada potenzialmain ina tenuta refusanta envers persunas estras.

*Ordavant sto vegnir punctuà ch'il titel da quest chapitel stuess sa clamar «Discriminaziun da Roma **viagiants betg svizzers**». La finala sa tracti da Roma esters cun ina moda da viver nomada, che viagian durant ils mais da stad en Svizra. Ils Roma svizzers han per gronda part in domicil stabel.*

Plinavant stoi vegnir remartgà che la differenziaziun tranter plazzas da staziunament duvradas da Svizzers resp. da persunas estras, che vegn mintgatant fatga d'intgins chantuns e d'intginas vischnancas, dependa da la grondezza da la grupp respectiva. Uschia èn viagiants esters savens en viadi en furmaziuns pli grondas che viagiants svizzers. Questa differenziaziun vegn chaschunada er tras las usanzas dals viagiants e tras la mancanza da lur prontezza da divider las plazzas. Quai ha il Comité consultativ pudì constatar sez ed è vegnì confermà da plirs chantuns. Quai po chaschunar che instituziuns da gronda valur, sco la nova piazza da transit Joux-des-Ponts en il chantun Friburg, na vegnan betg duvradas da viagiants svizzers, schebain ch'els sentan ina mancanza da plazzas da passagi per fermadas spontanias durant ils mais da stad. A la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» pari en tscherts cas giustifitgà ch'i

⁶⁵ Comité consultativ per la Convenziun da basa, segund Parairi davart la Svizra, favrer 2008, alinea 30.

vegnan instituidas plazzas separadas, per evitar conflicts e per metter a disposiziun suffizientamain plazzas da passagi per viagiants esters sco er per viagiants svizzers.

Sco ch'i resulta da la posiziun da l'Uniun nomada da la Svizra dal november 2018, duessan ils chantuns desister d'installar plazzas da fermada maschadadas, perquai che quai chaschuna conflicts e n'observa betg ils dretgs, ils basegns e las culturas da las differentas gruppas viagiantas. L'Uniun nomada da la Svizra appellescha als chantuns da betg pli realisar plazzas da fermada maschadadas.

Il chantun Basilea-Citad accentuescha che la piazza da passagi ch'è situada sin ses territori e che ha survegnì il november 2018 in lieu fix, stettia a disposiziun actualmain sco er en il futur a viagiants esters sco er a viagiants svizzers. L'Uniun nomada da la Svizra crititgescha il project.

La nova lescha decretada dal chantun Neuchâtel ils 2 da favrer 2018 «Loi sur le stationnement des communautés nomades», ch'è entrada en vigur il 1. d'avrigl 2018 e che differenziescha tranter plazzas da staziunament per cuminanzas svizras e per cuminanzas estras, è stada l'object d'ina expertisa giuridica pertutgant la dumonda da sia confurmitad cun la Constituziun federala e cun il dretg internaziunal; in'expertisa giuridica ch'è vegnida incumbensada da la Cumissium federala cunter il rassissem (CFR). In dals puncts crititgads en quella expertisa è che regulaziuns differenziadas per Svizzers e per persunas estras saja nungiustificada e preschentia ina discriminaziun pervia da la naziunalitad. L'avrigl 2018 èsi vegnì fatg recurs tar il Tribunal federal en il senn d'ina controlla abstracta da las normas. La procedura è actualmain pendent.

La mediatura per ils viagiants dal chantun Tessin constatescha – renviond a sia experientscha da passa 10 onns – ch'i pudess esser necessari da differenziar tranter viagiants svizzers ed esters en vista a las differenzas istoricas e culturalas tranter ils Jenic ed ils Sinti e Manouches sco er en vista a lur differentes contacts cun la populaziun locala, per evitar in augment da las manifestaziuns d'intoleranza envers els.

Il chantun Giura renviescha al fatg, che las plazzas vegnan administradas differentamain, tut tenor sch'ellas acceptan viagiants esters u svizzers. Plinavant correspunda la differenziaziun ch'el ha l'intenziun d'introducir, tranter ina piazza da passagi pitschna per viagiants svizzers ed ina piazza da transit gronda per gruppas estras, ad ina pretensiun dals viagiants svizzers.

Recumandaziun

75. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns d'examinar las mesiras che scumondan a Roma betg svizzers da duvrar tshertas plazzas da fermar. El appellescha a las autoritad sin tut ils plauns da rinforzar las stentas da render enconuschent a las differentas cuminanzas la moda da viver nomada, er cun promover projects d'intermediaziun; el appellescha ad ellas da guardar che questas gruppas na vegnian betg isoladas permanentamain, e da reponderar las limitaziuns per l'access a tshertas plazzas da fermar sin persunas svizras.

Las autoritads federalas n'èn betg autorisadas dad «examinar las mesiras [dals chantuns/da las vischnancas] che scumondan a Roma betg svizzers da duvrar tshertas plazzas da fermada». Ma ellas sustegnan projects da sensibilisaziun e d'intermediaziun per minimar conflicts tranter las differentas cuminanzas cun ina moda da viver nomada.

Artitgel 8 da la Convenziun da basa

Dretg da manifestar persvasiuns religiusas

76. Tenor l'artitgel 21 da la Lescha federala davart la protecziun dals animals dal 2005 ch'è en vigur dapi il settember 2008, dastgan mammals vegnir mazzads mo, sch'els èn vegnids narcotisads avant ch'il sang vegn tratg (art. 21 al. 1). Il Cussegl federal po ultra da quai suttametter il mazzament d'ulteriurs animals a l'obligaziun da narcotisaziun (art. 21 al. 2) e fixar las metodas da narcotisar admessas (art. 21 al. 3), ed el regla er las pretensiuns envers la scolaziun ed envers la furmaziun supplementara dal personal dal stabiliment da maz. Charn koschra e charn halal dastgan però vegnir importadas ed èn suttamessas a taxas d'import pli pitschnas che auters products da charn. Il december 2015 è vegnida pretendida en ina iniziativa parlamentara⁶⁶ ina controlla pli severa da l'import da charn halal. Quai è vegnì motivà cun il fatg ch'i saja avant maun ina discriminaziun d'importaders da charn che na possian betg profitar da la tariffa da taglia pli bassa. En il text oriund da l'iniziativa vegni però discurrì mo da charn halal, ma l'iniziativa pudess – tenor las infurmaziuns da las autoritads svizras – chaschunar restricziuns tar charn koschra sco er tar charn halal. Il mument da la deliberaziun da quest parairi vegni anc debattà davart l'iniziativa en la chombra gronda dal parlament (*Cussegl naziunal*). Las autoritads conferman er che las cuminanze gidieuas e muslimas sajan vegnidadas consultadas en la fasa preliminar da la procedura parlamentara.

Tenor sia comunicaziun a las medias dals 17 d'avust 2018 ha la Cumissiun dal Cussegl naziunal per scienza, educaziun e cultura cuntinuà cun las lavurs per realisar l'iniziativa parlamentara 15.499 «Import da charn halal d'animals ch'èn vegnids mazzads senza ch'els sajan stads sturnids». En quest connex ha ella concludì d'examinar, sch'il sistem da distribuziun possia vegnir adattà tar la charn importada.

77. Il Comité consultativ è vegnì infurmà da represchentsants da las minoritads rumantschas che cults divins vegnian mintgant celebrads en autras linguas ch'il rumantsch (per exempel en tudestg) pervia da la mancanza da plevons en las vischnancas rumantschas e pervia da la necessitad d'als recrutar a l'exteriur. Il Comité consultativ constatescha en quest connex che la nominaziun da plevons è tenor l'artitgel 99 alinea 3 da la Constituziun dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni chaussa dals cumins-baselgia e betg dal chantun.

Recumandaziun

78. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da mussar vinavant respect per sentiments religius en connex cun la dumonda da l'import da charn halal e da charn koschra e d'examinar – en cunvegrientscha cun las cuminanze pertutgadas – soluziuns che resguardan la libertad da religium.

Artitgel 9 da la Convenziun da basa

Access a las medias

79. La Societad svizra da radio e televisiun SRG-SSR⁶⁷ da dretg public derasa programs da plirs emetturs da radio e da televisiun exclusivamain en las linguas minoritaras. Latiers tutgan trais emetturs da radio e dus chanals da televisiun mintgamai per il territori linguistic franzos e talian sco er programs per il territori linguistic rumantsch. La concessiun actuala per la SRG-SSR scada ils 31 da december 2018 e vegn prolungada. Las premissas per questa prolungaziun èn vegnidadas messas en dumonda il december 2015 tras ina iniziativa (designada sco «No Billag») che aveva la finamira d'abolir la radiodiffusiun da dretg public e tutta finanziaziun publica dal radio e da la televisiun. L'onn 2018 importavan las taxas da recepziun annualas 451 francs. Cun ellas èn vegnidadas generadas circa 75 % da las entradas da la SRG SSR. L'onn 2019

⁶⁶ Iniziativa 15.499, «Import da charn halal d'animals ch'èn vegnids mazzads senza ch'els sajan stads sturnids», da consultar sut: <https://www.parlament.ch/de/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaeft?AffairId=20150499>

⁶⁷ SRG-SSR stat per *Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft* / Societad svizra da radio e televisiun.

vegnan ellas sbassadas a 365 francs. L'iniziativa ha pudì vegnir validada sco dira emprova per la solidaritad en Svizra en quel senn che la maioritad linguistica paja en il sistem existent ils custs per la derasaziun da programs en las linguas minoritadas. Davart l'iniziativa èsi vegnì votà ils 4 da mars 2018. En quest connex èn 71,6 % dals votants s'exprimids cunter l'iniziativa (tar ina participaziun a la votaziun da 54 %). Quest resulta mussa il sustegn en la populaziun svizra per la radiodiffusiun da dretg public ed er per programs per persunas che appartegnan a minoritads naziunalas. Sco che represchentants da las regenzas han communitgà al Comité consultativ è la SRG SSR – tenor la nova concessiun per ils onns 2019–2022 – obligada da promover vinavant il barat linguistic tranter las cuminanzas linguisticas, ma er da garantir che ses programs per il barat interregional na vegnian betg derasads mo durant la notg, mabain er durant las uras d'emissiun principalas.

Areguard la SRG/SSR e sia concessiun vegni renvià a las rectificaziuns sut cifra 24 qua survart.

L'Iniziativa «No Billag» n'aveva betg la finamira, sco preschentà qua survart, dad «abolir la radiodiffusiun da dretg public», mabain mo quella d'abolir las taxas naziunalas da radio e televisiun che vegnan incassadas da la Billag per incarica da la Confederaziun. I constat però che l'approvaziun da questa iniziativa avess pudì signifitgar la fin da la radiodiffusiun da dretg public en Svizra ed avess transfurmà radicalmain la cuntrada svizra da medias. Il fatg che la taxa da recepciun annuala duai importar a partir da l'onn 2019 mo pli 365 francs empè da 451 francs, è quel che la taxa per posseder in apparat da recepciun vegn midada en ina taxa generala per chasada.

80. Il Comité consultativ è vegnì infurmà dal fatg ch'ina nova Lescha federala davart las medias saja planisada che duai remplazzar la Lescha federala davart radio e televisiun e che duai promover en spezial la derasaziun da cuntengns dal servetsch public sur medias online. La basa strategica per la lescha che vegn elavurada tranter auter cun represchentants da las minoritads linguisticas, dastgass pertutgar er las medias stampadas. Ultra da quai è il Comité consultativ vegnì rendì attent al fatg che la regenza dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni ha approvà il 1. da matg 2018 ina incumbensa parlamentara⁶⁸, cun la quala vegn pretendida l'elavuraziun d'in rapport davart l'avegnir da la politica da linguas e da medias en il chantun.

La nova Lescha davart las medias electronicas (LFMe) vegn a cumpigliar tut ils servetschs da la televisiun svizra sco er tut ils servetschs audio ed audiovisuals che gidan ad ademplir l'incumbensa da servetsch public. La promoziun directa da medias stampadas che cumparan sin via digitala n'è però betg prevista en il sboz da la LFMe, per mancanza d'ina disposiziun costituziunala correspondent.

81. Tar l'agenzia da novitads *Schweizerische Depeschenagentur* (SDA) è il cumenzament da l'onn 2017 vegnida endrizzada ina piazza per in correspondent da lingua taliana en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni.⁶⁹ Il Comité consultativ beneventa l'introducziun d'in servetsch da medias local en la part taliana dal chantun che duai meglierar la purschida d'infurmaziuns da questas medias ed augmentar il dumber da novitads talianas d'autras parts dal chantun. Cun interess ha el ultra da quai preni enconuschientscha ch'in studi giuridic da l'*Universitad da la Svizra taliana*⁷⁰ crititgescha che la RSI (*Radiotelevisione svizzera di lingua italiana*, la partiziun taliana da la SRG-SSR) na mettia betg a disposiziun temp d'emissiun avunda per programs sur dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni e sur d'autras regions linguisticas, quai che cuntrafetschia a l'incarica da prestaziun da la SRG-SSR, e che ultra da quai er infurmaziuns davart il Tessin survegnian memia bler temp d'emissiun.

⁶⁸ Parlament dal Graubünden/Grischun/Grigioni, «Incumbensa Atanes concernent l'avegnir da las infurmaziuns en il Grischun», da consultar sut:

<https://www.gr.ch/DE/institutionen/parlament/PV/Seiten/20180214Atanes06.aspx>

⁶⁹ Rapport statal, alinea 123.

⁷⁰ Quel n'è betg vegni publicgà, dentant concedì al Secretariat da la Convenziun da basa.

La SRG-SSR è senza auter conscianta dal dischequiber tranter la purschida d'infurmaziuns da la RSI pertutgant il Tessin e da ses temp d'emissiun per il chantun Grischun. Ella concepescha actualmain pliras mesiras che duain far remedura.

82. L'unica gasetta dal di rumantscha, *La Quotidiana*, ha var 4000 abunents. Sia finanziaziun n'è betg persistenta.⁷¹ Per l'onn 2018 han la Confederaziun, il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni, la *Lia Rumantscha* e l'Agentura da novitads rumantscha ANR sustegnì sia derasaziun cun ina donaziun cuminaivla da 200 000 francs. Tuttina ha l'editur da la gasetta dumandà in ulteriur sustegn da las autoritads, perquai che sia publicaziun stoppia uschiglio eventualmain vegnir sistida.⁷² Parallelamain ha la *Lia Rumantscha* surdà a l'Uffizi federal da cultura in project per stgaffir ina nova structura che integrescha la partiziun rumantscha da la SRG SSR e ch'è en cas da rediger cuntegns per rumantsch e d'als metter a disposiziun als producents da medias.

Vi dal project per promover La Quotidiana vegni lavurà vinavant. A partir da l'onn 2020 duai el garantir la diversidad da la cuntrada da las medias rumantschas. Fin la fin da l'onn 2019 cumpara La Quotidiana en ses format actual.

83. Ils interlocutors dal Comité consultativ che appartegnan a las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches han rendì attent a las preschentaziuns medialas en general plitgusch negativas da questas cuminanzas, sco ch'il studi da l'Universitad da Turitg da l'onn 2013 aveva mussà (cf. artitgel 6)⁷³. Il Comité consultativ è d'accord en quel punct che las medias duain vegnir intimadas da rapportar en moda pli positiva d'occurrentas culturalas dals Jenics, Sinti e Manouches, en spezial cun mesiras d'impuls che promovian – cun la participaziun cumplaina dals Jenics, Sinti e Manouches – la redacziun da cuntegns per sensibilisar la publicitad per la cultura e per la moda da viver da questas cuminanzas e che rinforzian uschia il pluralissem cultural. En quest connex renviescha il Comité consultativ a quai che la promoziun da la coesiun naziunala è in aspect central da l'incarica da prestaziun da la SRG-SSR.

En vista a la libertad da las medias garantida en la Constituziun federala (art. 17 Cst.) ed en vista als princips da l'indipendenza dal radio e da la televisiun, ch'èn francads en quella sco er en vista a l'autonomia en la furmaziun dals programs (art. 93 al. 3 Cst.) na dastgan las autoritads federalas betg ordinar als purschiders da medias cuntegns concrets davart tschertas gruppas da la populaziun. Purschiders che profitan da taxas da radio e televisiun, pon vegnir obligads actualmain mo envers incaricas da prestaziun formuladas en moda abstracta. Tenor ses mandat d'integrasiun sto la SRG-SSR pia garantir ch'ella resguardia er ils Jenics, Sinti e Manouches en sia furmaziun dals programs.

Grazia a las stentas pli intensivass da las minoritads per sensibilisar per lur interess, nua che las autoritads las sustegnan, è la preschentaziun mediala da las cuminanzas dals Jenics, Sinti e Manouches sa sviluppada avantagiusamain. Uschia ha chattà l'ultima «Feckerchilbi», la festa culturala tradiziunala dals Jenics cun ils Sinti e Manouches, ch'è vegnida organisada – cun il sustegn da las autoritads chantunalas e communalas sco er da l'Uffizi federal da cultura (UFC) – l'avust 2018 a Friburg, ina resonanza zunt positiva en las medias localas, dentant er sin plaun naziunal en il radio ed en la televisiun. Ins ha profità da l'ocasiun per sensibilisar la populaziun per las tradiziuns e per la moda da viver da las cuminanzas svizras pauc enconuschentas dals Jenics sco er dals Sinti e Manouches.

⁷¹ RTS, «Sauvetage de l'unique quotidien en langue romanche de Suisse», artitgel dals 17 d'avust 2017: <https://www.rts.ch/info/regions/autres-cantons/8848962-sauvetage-de-l-unique-quotidien-en-langue-romanche-de-suisse.html>

⁷² La Tribune de Genève, «L'unique quotidien romanche sur la sellette», artitgel dals 31 da mars 2017: <https://www.tdg.ch/suisse/L-unique-quotidien-romanche-sur-la-sellette/story/31421487>

⁷³ Universitad da Turitg, Studie zur Qualität der Berichterstattung über Roma in Leitmedien der Schweiz, da consultar sut: <http://www.ekr.admin.ch/dokumentation/f107/1120.html>

La finala sto vegnir menziunà il film documentar produci cun meds da promoziun dal UFC «Unerhört Jenisch – Yéniche Sounds», ch'è arrivà la stad 2017 en ils kinos da la Svizra. En cumpagnia da Stephan Eicher, in chantadur svizzer cun ragischs jenicas, sa renda l'aspectatur sin in viadi d'exploraziun tras l'istorgia e la cultura dal pievel jenic, cunzunt da sias tradiziuns musicalas, che han marcà en moda duravla la musica populara da la Svizra. Grazia al sustegn da las autoritads d'intgins chantuns sco il Grischun, Berna e Friburg, ha il film pudì vegnir mussà sin plazzas da staziunament per viagiants ed ad occurrenzas per sensibilisar la populaziun locala per la cultura jenica.

Recumandaziuns

84. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da garantir che las disposiziuns da la concessiun per la radiodiffusiun da dretg public sajan cumpatiblas cun ils dretgs da las persunas che appartegnan a las minoritads linguisticas tenor l'artitgel 9 da la Convenziun da basa e vegnian resguardadas da la Societad da radio e televisiun en la pratica. Ultra da quai encuraschescha il Comité consultativ las autoritads federalas e chantunalas da sustegnair vinavant l'ediziun e la derasaziun da las medias rumantschas, en spezial da la gasetta dal di *La Quotidiana* e da las medias talianas.

Areguard la SRG/SSR e sia concessiun vegni renvià a las rectificaziuns sut cifra 24 qua survart.

85. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da promover – cun la participaziun activa dals Jenics, Sinti e Manouches – la derasaziun da cuntegns da medias che sensibiliseschan la publicitad per la cultura, per la moda da viver e per ulteriurs fatgs da questas cuminanzas.

Questa recumandaziun sto pia vegnir precisada sco suonda:

Per l'ina po questa recumandaziun sa drizzar mo a las autoritads federalas, perquai che tenor l'artitgel 93 da la Constituziun federala la «legislaziun davart radio e televisiun sco er davart outras furmas da telediffusiun publica da represchentaziuns ed infurmaziuns ... suttastat a la Confederaziun».

Per l'autra è ella formulada en moda memia generala, perquai che las autoritads federalas pon vegnir appelladas – en concordanza cun la libertad da las medias garantida en la Constituziun ed en concordanza cun il princip francà en quella da l'indipendenza da las medias – da stgaffir bunas cundiziuns generalas per la derasaziun da cuntegns audio ed audiovisuals davart la cultura e la moda da viver dals Jenics, Sinti e Manouches.

86. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da garantir cun in dialog avert e cun ina consultaziun che novas prescripziuns da dretg sajan inclusas en il sector da las medias e tegnian quint da tut las persunas che appartegnan ad ina minoritad naziunala, en spezial da las persunas che discurren ina lingua minoritara.

Er questa recumandaziun po sa drizzar mo a las autoritads federalas per ils motivs menziunads qua survart sut la cifra 85.

Artitgel 10 da la Convenziun da basa

Promoziun ed utilisaziun da las linguas minoritaras sin plaun federal

87. La Lescha federala davart las linguas naziunalas s'occupa tant cun la plurilinguitad sin plaun federal sco er cun la diversitad linguistica en la societad sco tala. L'artitgel 6 da la lescha garantesch a mintga persona il dretg da sa drizzar a las autoritads federalas en ina lingua

uffiziala da sia tscherna e da survegnir ina resposta en questa lingua. Las personas da lingua rumantscha pon sa drizzar a las autoritads federalas en ina varianta dal rumantsch tschernida dad ellas, las autoritads federalas respundan en *rumantsch grischun*. Il Cussegl federal po però restrenscher la libra tscherna da las linguas uffizialas per il contact cun autoritads, da las qualas l'activitad è limitada ad ina tscherta regiun. Il Comité consultativ constatescha che la politica da plurilinguitad vegnia realisada bain en la pratica da l'administraziun federala.

88. Las decisiuns dal Tribunal federal vegnan communitgadas conform a la Lescha federala davart las linguas naziunalas en la lingua da la persuna petenta. Il Comité consultativ resguarda questa pratica sco cumpatibla cun las disposiziuns da la Convenziun da basa e beneventa quest concept per la plurilinguitad. Tenor l'opiniun d'intgins da ses interlocutors èn advocats senza diplom en talian u rumantsch però plitgusch disposts d'inoltrar plants en tudestg u en franzos che en talian u en rumantsch. Quai po difficultar l'access a decisiuns dal Tribunal federal a personas che discurren ina lingua minoritara. Il Comité consultativ è preoccupà dal fatg ch'i pudess daventar difficil a lunga vista per tschertas personas da far valair lur dretgs, sche la giurisdicziun sa sviluppa vinavant mo en tschertas linguas.

Tenor l'artitgel 54 da la Lescha federala davart il Tribunal federal (LTF) (betg da la Lescha federala davart las linguas naziunalas ch'è menziunada qua) ha lieu la procedura davant questa dretgira en ina da las linguas uffizialas (tudestg, franzos, talian, rumantsch grischun), per regla en la lingua da la decisiun contestada. Sche las partidas dovran in'otra lingua uffiziala, po la procedura avair lieu en questa lingua.

Cun excepziun da las registas (resumaziuns) da las decisiuns decisivas dal Tribunal federal, che stattan adina a disposiziun per tudestg, per franzos e per talian, na lascha il Tribunal federal far naginas translaziuns. Ma l'incumbensa vegn surpigliada d'intginas revistas giuridicas spezializadas. Uschia ha la revista «Journal des Tribunaux» (JdT) essenzialmain la finamira d'infurmar ils circuls d'experts giuridics davart las decisiuns dal Tribunal federal ch'èn vegnidas pronunziadas per tudestg u per talian en furma da translaziuns ch'èn per part resumaziuns.

La Chanzlia federala (ChF) ch'è – tenor la Lescha federala davart las linguas naziunalas – cumpetenta per las publicaziuns uffizialas en rumantsch, è averta d'examinar – ensemen cun il Tribunal federal – la pussaivladad da laschar translatar en rumantsch las decisiuns pertutgant ils dretgs da personas rumantschas u almain las registas da questas decisiuns.

Recumandaziun

89. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da cuntinuar cun lur stentas che procuran ch'ils appartegnents da tut las cuminanzas linguisticas hajan propi ils medems dretgs, uschia ch'ils umans possian duvrar vinavant lur atgna lingua en il contact cun l'administraziun federala, e supplitgescha ellas da laschar translatar – tenor lur bainappreziar e suenter avair consultà ils represchentants da las minoritads pertutgadas – en autras linguas naziunalas las decisiuns dal Tribunal federal las pli impurtantas concernent ils dretgs da las personas che appartegnan a minoritads naziunalas.

Pertutgant l'emprima part da questa recumandaziun è giustifitgada la rectificaziun ch'il dretg da pudair duvrar l'atgna lingua en il contact cun l'autorità federala, tenor l'artitgel 6 da la Lescha federala davart las linguas naziunalas, concerna mo ils locutors da las quatter linguas uffizialas da la Svizra, dentant betg, sco ch'igl ha num en la recumandaziun, ils «appartegnents da tut las cuminanzas linguisticas».

90. La Lescha chantunala da linguas⁷⁴ ch'è en vigur dapi l'onn 2008, cuntegna disposiziuns davart l'utilisaziun da las trais linguas chantunalas uffizialas, q.v.d. tudestg, rumantsch e talian. Tenor quellas po mintga persuna sa drizzar a las autoritads chantunalas en ina lingua uffiziala da sia tscherna (art. 3 al. 2) e survegnir ina resposta en questa lingua (art. 3 al. 3). En il parlament chantunal pon ils deputads s'exprimer en la lingua uffiziala da lur tscherna (art. 4 al. 1) e pretender la translaziun da documents en ina lingua uffiziala ch'els chapeschan (art. 4 al. 2). A las dretgiras chantunalas pon ils derschaders duvrar per las tractativas a bucca la lingua uffiziala da lur tscherna (art. 7 al. 2), en la procedura en scrit sa drizza la lingua però tenor la lingua uffiziala che vegn duvrada en la decisiun contestada respectivamain da la partida accusada (art. 8), sche las partidas n'han fixà nagut auter (art. 7 al. 5). Sch'ina partida na sa però betg la lingua uffiziala duvrada, po ella dumandar ina translaziun gratuita (art. 7 al. 4). Sin plaun regional⁷⁵ vala il suandant: Sch'ina regiun ha mo ina lingua uffiziala, vegn quella duvrada per la procedura, per la tractativa principala e per la decisiun (art. 9). En regiuns plurilinguas percenter pon las partidas fixar ina da sias linguas per la procedura en scrit, entant che la tractativa principala vegn fatga en la lingua che vegn duvrada en la decisiun contestada respectivamain da la partida accusada (art. 10).

91. Il Comité consultativ beneventa l'aut grad da protecziun che las linguas minoritaras (rumantsch e talian) gaudan tenor la lescha chantunala da linguas. Tenor infurmaziuns da represchentants da las minoritads linguisticas existan ultra da quai difficultads tar l'access a documents da l'administraziun chantunala en rumantsch u en talian, numnadamain ad actas da la regenza u a documents da la lavur parlamentara, en spezial sche commembers d'ina cumissiun na dovran betg ina lingua minoritara en la cumissiun e sch'i n'è betg vegnida dumandada ina translaziun en ina da questas linguas. Ultra da quai è il Comité consultativ vegnì infurmà dal fatg ch'i sajan avant maun translaziuns en linguas minoritaras da paginas d'internet d'instituziuns publicas (per exempel d'in ospital) che derivian apparentamain da programs da translaziun online, quai che chaschunia resultats betg cuntentaivels. Intgins interlocutors dal Comité consultativ han ultra da quai deplorà che campagnas d'infurmaziun, en spezial en la prevenziun da la sanadad u per promover il sport, vegnian fatgas per gronda part en la lingua maioritara. Il Comité consultativ è er vegnì infurmà dal fatg che tscherts servetschs d'urgenza na sajan betg accessibels di e notg en las linguas minoritaras. Quai difficulteschia la comunicaziun cun persunas en situaziuns d'urgenza.

92. Tenor l'art. 6 da la lescha chantunala da linguas vegnan las plazzas en l'administraziun chantunala occupadas da preferenza cun quels candidats che san almain duas linguas chantunalas uffizialas, sch'ils candidats annunziads han las medemas qualificaziuns. Il Comité consultativ beneventa il concept pluriling francà en quest text da lescha, constatescha però a maun d'infurmaziuns da represchentants da la minoritad taliana ch'i na dettia nagins funcziunaris da lingua taliana ni sin ils quatter stgalims da salari suprens da l'administraziun chantunala ni en la giustia chantunala. En quest connex ha il Comité consultativ preni enconuschientscha d'ina glista da plazzas, che las autoritads chantunalas han publicità ultimamain, ed ha constatà ch'il savair talian n'è vegnì premiss en nagina da quellas publicaziuns, mabain resguardà en il meglier cas sco avantatg.

Il chantun Grischun fa la suandanta rectificaziun: I dat dus derschaders da lingua taliana, e quai in a la Dretgira chantunala ed in a la Dretgira administrativa dal chantun.

⁷⁴ Lescha da linguas dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni (DG 492.100) dals 19 d'october 2006.

⁷⁵ Il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni è dividi en 11 regiuns. En la structuraziun administrativa da la Svizra è la regiun in'unitad che sa chatta tranter il chantun e las vischnancas e che furma en spezial la basa per l'organisaziun giudiziala.

Recumandaziun

93. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni da promover pli fitg l'utilisaziun da las linguas minoritaras en lur lavur quotidiana, tar campagnas d'infurmaziun sco er en l'administraziun ed en la giustia.

Artitgel 11 da la Convenziun da basa

Indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas ed ulteriuras tavlas, adressas ed inscripziuns

94. Tenor l'artitgel 49 da l'Ordinaziun dal Cussegl federal davart la signalisaziun da las vias vegnan ils numns da vischnancas u da vitgs scrits sin las tavlas en la lingua uffiziala da la vischnanca correspondent. En vischnancas bilinguas vegn duvrada la lingua che vegn discurreda da la maiortad dals abitants; però sto vegnir agiuntada ina lingua minoritara, sche la grupp linguistica pli pitschna cumpiglia almain 30 % dals abitants. En il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni ston indicaziuns topograficas vegnir scrittas tenor l'artitgel 8 da l'ordinaziun chantunala da linguas⁷⁶ ed independentamain da l'applicaziun da las disposiziuns federalas numnadas qua survart mintgamai en la lingua uffiziala da la vischnanca pertutgada. Il Comité consultativ è vegnì infurmà d'intgins da ses interlocutors, che vischnancas bilinguas divergeschian en la pratica mintgant da l'ordinaziun chantunala e dovrian la lingua da la maiortad dals abitants da la part dal vitg respectiv sin tavlas topograficas u per inscripziuns. Perquai possia la lingua entaifer la medema vischnanca esser differenta tut tenor la part dal vitg.

95. Il Comité consultativ beneventa la pussaivladad prevista da la lescha, da scriver sin las tavlas ils numns dals vitgs en ina lingua minoritara, tira però endament che l'artitgel 11 da la Convenziun da basa valia er per autras indicaziuns topograficas sco tavlas da via. El conferma puspè ses avis, che valurs minimalas en cifras che vegnan fixadas sco premissa per applitgar tscherts dretgs da minoritads, stoppian vegnir interpretadas en moda flexibla. Cas cuntrari fissan las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas en dumonda obligadas indirectamain da s'identifitgar, per che l'access a tscherts dretgs restia mantegnì. Il medem mument stoppia la decisiun individuala, sch'ins s'identifitgescha cun ina tscherta minoritad u betg, vegnir respectada d'autras persunas che decleran lur appartegnientscha a la medema grupp e na dastgan er far naging squitsch.⁷⁷ En quest connex è il Comité consultativ da l'avis ch'il princip territorial tenor la pratica usitada vegnia interpretà en moda stretga e che la quota procentuala determinada per montar tavlas en duas linguas saja nuncunvegnentamain auta.

Da remartgar èsi en emprima lingia ch'ils chantuns determineschan lur linguas uffizialas (cf. art. 70 al. 2 Cst.) e che la Confederaziun na dastga betg prescriber ad els ed a las vischnancas da promover l'utilisaziun d'indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas. Dentant interpreteschan intginas vischnancas dals chantuns plurilings flexiblaimain l'artitgel 49 da l'Ordinaziun dal Cussegl federal davart la signalisaziun da las vias. Uschia èn las tavlas da via en la citad da Friburg inscrittas per franzos e per tudestg, schebain che la minoritad tudestga importa mo 21 %. Ultra da quai ha piazzà la citad da Friburg – cun il sustegn finanziel dal chantun – l'onn 2012, al cumenzament da sia staziun, novas tavlas cun l'inscripziun «Fribourg-Freiburg» (ultra da franzos ussa er tudestg). Er en la citad da Murten/Morat en il chantun biling Friburg porta la staziun ussa l'inscripziun «Murten-Morat» sin las tavlas, e quai malgrà ina part da la populaziun da lingua franzosa da 15 %.

⁷⁶ Ordinaziun da linguas dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni (DG 492.110) dals 11 da december 2007.

⁷⁷ Comité consultativ da la Convenziun da basa, Commentari tematic nr. 4, «La Convenziun da basa: in instrument essenzial per diriger la diversitad cun agid dals dretgs da las minoritads», ainea 12.

96. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da promover l'utilisaziun d'indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas en ils chantuns ed en las vischnancas bilinguas u trilinguas, en spezial cun extender las pussaivladads legalas per montar talas tavlas en territoris, en ils quals abitan tradiziunalmain persunas che appartegnan a minoritads linguisticas, tegnend quint da las disposiziuns en l'artitgel 11 da la Convenziun da basa.

Artitgel 12 da la Convenziun da basa

Access a la furmaziun per Jenics, Sinti e Manouches ed intermediaziun da lur cultura ed istorgia en l'instrucziun

97. En il sboz dal plan d'acziun da la Confederaziun⁷⁸ (cf. er artitgels 5 e 15) vegni reconuschì ch'il dretg sin furmaziun stoppia esser cumpatibel cun il dretg da pratitgar ina moda da viver nomada. Ma i vegn er rendì attent a la cumpetenzza restrenschida da la Confederaziun en il sector da furmaziun che limitescha ses spazi d'agir sin la finanziaziun da projects da pilot. Ultra da quai vegni reconuschì en il plan d'acziun ch'igl è per las autoritads e per las cuminanzas anc pli difficil en il sector da furmaziun che en auters secturs da sa cunvegnir davart las mesiras necessarias. Il plan d'acziun tira endament ch'ils viagiants badan anc adina las violaziuns dals dretgs umans, a las qualas els èn stads exposts en il passà (cf. artitgel 5). En quel text vegnan tut ils acturs pertutgads, q.v.d. ils chantuns, las vischnancas, las scolas, ils manaschis d'emprendissadi, ma er las famiglias che han ina moda da viver nomada, intimads da s'occupar cuminaivlamain da questas sfidas.

Il rapport ed il sboz dal plan d'acziun da la Confederaziun na cuntengnan nagina infurmaziun «ch'ils viagiants badan anc adina las violaziuns dals dretgs umans, a las qualas els èn stads exposts en il passà». En las recumandaziuns da la grupp da lavur, ch'èn cuntegnidas en quels, hai plitost num ch'ils represchentants dals Jenics cun ina moda da viver nomada sajan anc adina marcads da las experientschas traumatisantas da l'acziun «Uffants dal stradun» e disfidus envers las purschidas da sustegn statalas a favur da l'educaziun e da la furmaziun da lur uffants.

98. Il Comité consultativ beneventa il concept da las autoritads da radunar ad ina maisa las persunas e gruppas pertutgadas, tschertgond da fixar ils dretgs en dumonda. A chaschun da sia visita ha el scuntrà numerusas famiglias che han ina moda da viver nomada sco er represchentants dals fatgs da furmaziun. Fitg cler è sa mussà il problem da l'ir a scola, betg mo durant ils mais da stad, mabain e durant l'enviern. En quest connex mussan plirs indicaturs ina mancanza da motivaziun tar ils commembers da las minoritads naziunalas pertutgadas. Quai sveglia l'impressiun ch'els collian la scola plitgunsch cun il privel da vegnir assimiladas che cun la schanza che lur dretgs vegnian protegids. Per il Comité consultativ èsi decisiv da render attent anc ina giada tut las parts participadas a lur dretgs ed a lur obligaziuns, per ch'il dretg sin furmaziun dals uffants saja garantì effectivamain. In pèr projects vegnan gia finanziaids da la Confederaziun e realisads sin plaun local, per exempel il project «Lernen unterwegs» en il chantun Bern/Berne. Ina instrucziun classica ed ateliers d'emprender spezials en gruppas pitschnas durant ils mais d'enviern vegnan cumbinads cun ina instrucziun a distanza durant ils mais da stad, en ils quals ils scolars survegnan computers ed in access a l'internet, per ch'els possian avair in contact regular cun persunas d'instrucziun durant temps fixes da 2 uras per emna.

⁷⁸ Il sboz dal plan d'acziun (stadi intermediar: december 2016) po vegnir consultà sut: <https://www.bak.admin.ch/bak/de/home/sprachen-und-gesellschaft/jenische-und-sinti-als-nationale-minderheit/aktionsplan.html>

Las suandantas rectificaziuns ston vegnir fatgas:

- *Il project «Lernen unterwegs» na vegn betg finanzià da la Confederaziun, mabain dal chantun e da la citad da Berna.*
- *En in auter chantun vegn examinà in project da pilot cumparegliabel cun «Lernen unterwegs».*
- *L'Uffizi da la scola populara da Turitg s'occupa proactivamain da l'instrucziun per uffants da famiglias da viagiants. Las vischnancas dal chantun èn vegnidas infurmadas dal fatg, ch'ils uffants ston vegnir admiss immediatamain en las scolas a partir da l'emprim di da lur dimora en il chantun, e quai er mo per ina curta durada. Il champ «pedagogia interculturala» persequitescha attentamain ils svilups pertutgant quest tema e propona mesiras complementaras en cas da basegn. Ultra da quai renviescha il chantun Turitg al fatg, ch'i pon vegnir purschidas soluziuns individualas flexiblas en la furmaziun professiunala per giuvenils da famiglias da viagiants sin ses territori. Er il chantun Grischun accentuescha ch'el gidia ad uffants da famiglias da viagiants a frequentar la scola flexiblmain e da princip senza problems.*
- *Il chantun Vad constatescha ch'in giuvenil da la cuminanza dals viagiants possia absolver l'examen federal da maturitad sco candidat liber, sch'i na dat ni in gimnasi mobil ni la pussaivladad d'ina scolaziun gimnasiala mobila (p.ex. online). La maturitad federala è la maturitad che vegn organisada dal Secretariat da stadi per furmaziun, retschertga ed innovaziun (SEFRI). Sin il champ da la furmaziun professiunala ch'è essenzialmain chausa da la Confederaziun, na datti actualmain naginas purschidas mobilas. Sin basa da l'artitgel 32 da l'Ordinaziun davart la furmaziun professiunala (OFPr) po ina persuna ch'è sur 22 onns e che po cumprovar d'avair in'experientscha professiunala da 5 onns, ch'ella ha acquistà per exempel en il rom da sia moda da viver nomada, vegnir admissa a la procedura da qualificaziun dal chantun Vad.*

99. Ultra da quai è il Comité consultativ vegnì infurmà dals represchentants da la cuminanza jenica che la cultura e l'istorgia jenica na sajan betg cuntegnidas en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun dals chantuns. Er la grupp da lavur incumbensada cun l'elavuraziun dal plan d'acziun da la Confederaziun ha punctuà en sia ultima versiun dal text la necessitad da tematisar la cultura jenica.⁷⁹ Il Comité consultativ renda en spezial attent al fatg quant impurtant ch'i saja d'integrar l'istorgia da la supressiun e las violaziuns dals dretgs umans da pli baud en ils plans d'instrucziun, per contribuir uschia ad ina meglra chapientscha da l'identitad e da la cultura dals Jenics da vart da la maioritad.

Betg mo ils represchentants dals Jenics, mabain er quels dals Sinti, Manouches e Roma giavischan che lur istorgia e cultura vegnia integrada en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun. Ina da las mesiras da la Confederaziun, ch'è prevista en il futur plan d'acziun, pertutga pia il sustegn da projects per concepir las unitads d'instrucziun concernent l'istorgia e la cultura da questas trais cuminanzas.

In tal project è actualmain en la fasa da svilup. Ses resultat vegn ad esser in'ovra d'instrucziun tudestga davart Jenics, Sinti e Roma cun il titel «Jenische, Sinti, Roma – unbekannte Minderheiten in der Schweiz. Ein Lehrmittel». Purtada vegn questa ovra da la «Associaziun dals viagiants» en collavuraziun cun la Chasa editura per meds d'instrucziun dal chantun Turitg. La finamira da l'ovra è quella d'intermediar a scolaras e scolaras da la 4. fin la 6. classa enconuschientschas davart l'istorgia da questas minoritads, e quai a maun da las suandantas

⁷⁹ Uffizi federal da cultura, grupp da lavur «Meglieraziun da las cundiziuns per la moda da viver nomada e promoziun da la cultura dals Jenics, Sinti e Roma», rapport e plan d'acziun, punct 3.4.3.

dumondas: Tgi èn questas persunas? Co vivan e co lavuran ellas e.u.v.? Il project vegn promovì da l'Uffizi federal da cultura (UFC) cun 30 000 francs.

Tenor las indicaziuns da plirs chantuns tudestgs dastgass il «Plan d'instrucziun 21» che vegn introducì actualmain sin lur territori (per la scola obligatorica), metter da tematisar la cultura e l'istorgia dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma e d'avischinar quella a las scolaras ed als scolars.

Recumandaziun

100. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads chantunals da sviluppar en il sector da la furmaziun scolastica e professiunala vinavant soluziuns flexiblas ch'èn adattadas a persunas che han ina moda da viver nomada e d'involver las famiglias pertutgadas en l'elavraziun da novs projects per garantir il dretg dals uffants sin furmaziun e per stgaffir cundiziuns che permettian da cumbinar quest dretg cun il dretg sin ina furma da viver nomada. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads chantunals da tut ils chantuns d'integrar la cultura e l'istorgia jenica en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun per promover la diversità e l'integracziun sociala en la populaziun e per rinforzar la conscienza per la furma da viver nomada e sia acceptanza.

Ultra da la cultura ed istorgia jenica stuess vegnir integrada er quella dals Sinti, Manouches e Roma en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun.

Artitgel 14 da la Convenziun da basa

Instrucziun da ed en las linguas minoritaras

101. Lingua d'instrucziun en las scolas primaras e secundaras è la lingua uffiziala dal chantun (cf. er artitgel 12). En ils chantuns bilings u trilingvs vegn instrui tenor il princip territorial en la lingua uffiziala da la vischnanca. L'administracziun da las scolas è chaussa dals chantuns e vegn per regla ademplita d'ina unitad administrativa subchantunala che cumpiglia ina u pliras vischnancas. Sche questa unitad sa cumpona da pliras vischnancas cun differentas linguas uffizialas u da vischnancas bilinguas, sto esser garanti l'access gratuit ad ina scola publica cun instrucziun en tuttas duas linguas. Sco alternativa pon las autoritads metter ad ina scolara u ad in scolar da frequentar per motivs linguistics ina scola ordaifer il territori administrativ da ses lieu da domicil. Sin il stgalim secundar II na vegn betg adina purschida l'instrucziun en las linguas minoritaras. Quai vala per exempel per il talian en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni, er sch'il talian è ina da las trais linguas uffizialas dal chantun. Il Comité consultativ fa endament che, per sviluppar enconuschientschas en linguas minoritaras che porschan in avantatg tant per quels che discurran ellas sco er per la societad en general, ston las linguas minoritaras vegnir instruidas ed emprendidas cuntinuadamain sin tut ils stgalims da furmaziun, da la scola preliminar fin a la scola auta ed a la furmaziun da persunas creschidas.⁸⁰

102. La Cunvegna interchantunala davart l'armonisaziun da la scola obligatorica («Concordat HarmoS») è entrada en vigur l'onn 2009. Fin ussa è sa participads 21 dals 26 chantuns. La finamira è quella d'armonisar l'instruir e l'emprender ina lingua cun sviluppar ina furmaziun generala fundada en la lingua locala e cumpetenzas fundamentalas en duas «linguas estras». Tenor l'artitgel 4 vegn l'emprima «lingua estra» instruida il pli tard a partir dal 5. onn da scola, la segunda a partir dal 7. onn da scola. Ina da las duas «linguas estras» sto esser ina lingua naziunala, l'autra englais, e l'instrucziun da quellas includa aspects culturals. Il chantun Tessin prevesa l'acquist d'ina terza «lingua estra» obligatorica che sto esser ina lingua naziunala, e po

⁸⁰ Comité consultativ per la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 3, «Ils dretgs da la lingua da persunas che tutgan tar minoritads naziunals, a norma da la Convenziun da basa», 2012, alinea 75.

perquai deviar da las disposiziuns areguard ils onns da scola, en ils quals las emprimas duas «linguas estras» ston vegnir instruidas. En ils ulteriurs chantuns ch'èn sa participads al Concordat HarmoS vegn purschida durant la scola obligatorica (che cumenza cun 4 onns e che dura 11 onns) l'instrucziun facultativa en ina terza lingua naziunala. La successiun da las «linguas estras» instruidas vegn coordinada sin plaun regiunal, però vegnan fixadas caracteristicas da qualitat e da svilup che correspundan a la strategia generala persequitada sin plaun naziunal (q.v.d. interchantunal).

103. Il Comité consultativ prenda enconuschientscha d'iniziativas parlamentaras che vulan garantir l'instrucziun en ina segunda lingua naziunala sin il stgalim primar. Ultra da quai constatescha el ch'il Cussegl federal ha fatg l'onn 2016 ina consultaziun tar il sboz d'ina revisiun da la Lescha federala davart las linguas naziunalas che preveseva ina segunda lingua naziunala sco rom obligatoric sin il stgalim primar. Uschia duai vegnir permess ad uffants che appartegnan a minoritads naziunalas, d'acquistar lur lingua en la scola primara, er sch'els vivan ordaifer territoris populads tradiziunalmain da commembers da lur minoritad. Il Cussegl federal ha dentant sistì la procedura, perquai ch'el era da l'avis ch'il mument na saja betg adattà.

I sto vegnir rectificà che tras il sboz d'ina revisiun da la Lescha federala davart las linguas naziunalas na duessi betg vegnir permess «ad uffants che appartegnan a minoritads naziunalas, d'acquistar lur lingua en la scola primara», «sch'els vivan ordaifer territoris populads tradiziunalmain da commembers da lur minoritad». Il Cussegl federal ha sistì questa procedura cun la motivaziun che fin ussa n'è nagin chantun divergià dal model da l'instrucziun en las linguas naziunalas en la scola primara (cf. en quest connex il commentari tar cifra 105 qua sutvart).

104. Plinavant prenda il Comité consultativ enconuschientscha da l'intenziun dal Cussegl federal formulada en la Missiva davart la cultura 2016–2020, da promover la lingua e cultura taliana ordaifer il chantun Tessin ed ordaifer ils territoris italo-fons dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni e d'extender questas activitads a partir da l'onn 2021 sin il rumantsch. La mesadad da las persunas da lingua taliana ed in terz dals Rumantschs⁸¹ vivan ordaifer ils chantuns populads tradiziunalmain da persunas da questas gruppas linguisticas (q.v.d. Tessin e Graubünden/Grischun/Grigioni per persunas da lingua taliana e Graubünden/Grischun/Grigioni per Rumantschs), particularmain en las grondas citads. Il Comité consultativ menziunescha en quest connex ch'igl è vegnida fundada cun la Lescha federala dal 1981 ina scola franzosa chantunala a Bern/Berne.⁸² Sco che las autoritads svizras san bain na po perquai in'avischinaziun puramain territoriala als dretgs da minoritads betg tegnair quint adequatamain dals basegns da las persunas che appartegnan a minoritads en ina societad moderna, dinamica e mobila. En quest regard beneventa il Comité consultativ las stentas da las autoritads da s'arranschar cun las midadas socialas e da promover ils dretgs da las minoritads linguisticas ordaifer lur territoris d'abitadi tradiziunals, particularmain cun la Missiva davart la cultura.

Il chantun Grischun constatescha che per el èsi ina pratica usitada da sustegnair l'instrucziun da rumantsch e talian ordaifer ils territoris populads tradiziunalmain da locuturs da questas duas linguas. Uschia hai num en l'artitgel 20 alinea 2 da la Lescha da linguas dal chantun Grischun: «En vischnancas plurilinguas ed en vischnancas tudestgas po la Regenza – sin dumonda da la vischnanca – permetter da manar ina scola populara bilingua en l'interess da mantegnair la lingua tradiziunala.» Ultra da quai tgira l'Uffizi per la furmaziun media-superiura dal chantun Grischun in dialog permanent cun las federaziuns da tetg per la protecciun da las linguas minoritaras, la Lia Rumantscha e la Pro Grigioni Italiano.

⁸¹ Uffizi federal da statistica, «Populaziun permanenta tenor linguas principalas e chantun, 2016», da consultar sut: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/sprachen-religionen/sprachen.assetdetail.4542302.html>

⁸² cf. Lescha federala davart contribuziuns per la scola chantunala franzosa a Berna (CS 411.3), da consultar sut: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19810127/index.html>

Plirs chantuns, sco Turitg, Argovia, Basilea-Citad, inditgeschan ch'i na saja betg avant maun ina dumonda da sustegn per curs da la lingua e da la cultura da la patria (CLP) per rumantsch – cuntrari a per talian. Il chantun Turgovia menziunescha che pliras da sias vischnancas organiseschian in barat cun scolaras e scolars da lingua rumantscha.

Plirs chantuns ordaifer ils territoris populads tradiziunalmain da locuturs talians, porschan ina instrucziun da talian sin il stgalim secundar I u II. Quai è il cas en ils chantuns Argovia e Turitg, nua ch'ins po obtegnair ultra da quai la maturitad federala bilingua cun talian al «Liceo Artistico». Er il chantun Turgovia porscha la pussaivladad da far ina maturitad federala bilingua (tudestg/talian). En ils chantuns Son Gagl, Basilea-Citad ed Appenzell Dadens vegn per exempel instrui talian sin il stgalim secundar I sco rom d'elecziun e sin il stgalim secundar II sco rom fundamental, quai en il rom da la purschida da roms d'elecziun obligatorics.

Pertutgant il sustegn da la lingua taliana vegnan promovids – correspudentamain a la Missiva davart la cultura 2016–2020 – en emprima lingia projects da firmaziun e d'instrucziun, particularmain per rinforzar las mesiras da sensibilisaziun ed ils projects da cultura en las scolas sco er per sviluppar materialias didacticas per talian e las scolaziuns da las maturitads bilinguas cun talian. Il UFC ha sustegnì durant ils onns 2016 e 2017 tut en tut 12 projects cun in import total dad 1 145 000 francs. A partir da l'onn 2020 èn planisadas mesiras per promover il rumantsch ordaifer il territori linguistic respectiv (particularmain en las regiuns tudestgas e talianas dal chantun Grischun ed en las citads svizras da la diaspora rumantscha). Questas mesiras vegnan examinadas actualmain. Ellas pertutgan spezialmain l'instrucziun, cunzunt la meglieraziun da las cundiziuns d'instrucziun e la creaziun d'ina nova purschida d'instrucziun en lingua rumantscha per uffants da la vegliadetgna prescolara e scolara.

105. Il Comité consultativ fa attent ad ina retscha da novas iniziativas dal pievel che han la finamira da limitar il dumber da linguas obligatoricas sin il stgalim primar, sco per exempel l'iniziativa «Mo ina lingua estra en la scola primara» en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni. Tenor quella duai vegnir emprendida obligatoricamain en la scola primara mo ina suletta «lingua estra», numnadamain en anglais en las vischnancas tudestgas dal chantun e tudestg en las vischnancas talianas u rumantschas. Tras ina sentenza dal Tribunal federal⁸³ è questa iniziativa vegnida declerada sco valaivla, perquai ch'ella corresponda al dretg chantunal. Il Comité consultativ è dentant anc adina preoccupà che intginas persunas che appartegnan a minoritads naziunals pudessan uschia vegnir privadas da la pussaivladad d'emprender lur lingua en la scola primara. Las autoritads federalas persequiteschan attentamain ils svilups en quest sector e promovon vinavant la plurilinguitad, particularmain tras agids finansials voluminus per programs da barat.⁸⁴

Ils 23 da settember 2018 è l'iniziativa chantunala dal pievel «Mo ina lingua estra en la scola primara» vegnida refusada en il chantun Grischun. Cun ina part da las vuschs negativas da 65,19 % è il votum da las burgaisas e dals burgais stà cler.

Uschia han fin ussa fatg naufragi – en votaziuns dal pievel u en votaziuns en parlaments chantunals – tut las emprovas da reducir l'instrucziun linguistica en la scola primara da duas linguas estras mo ad ina.

Recumandaziuns

106. Il Comité consultativ animescha las autoritads federalas e chantunals da pussibilitar l'instrucziun da ed en talian e rumantsch ordaifer ils territoris d'abitadi tradiziunals da persunas che appartegnan a questas minoritads linguisticas, particularmain en las citads grondas. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni da tschertgar il dialog cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas

⁸³ Tribunal federal svizzer, 1C_267/2016, sentenza dals 3 da matg 2017.

⁸⁴ Rapport statal, alinea 137.

e d'identifgar il basegn da las personas da lingua rumantscha e taliana per l'instrucziun da scola secundara (stgalim secundar II) en lur lingua.

107. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da ponderar ulteriuras activitads per sensibilisar per ils dretgs da la lingua da personas che appartegnan a las minoritads naziunalas en las administraziuns chantunalas dals chantuns bilings e trilings, er tar represchentants da la giustia.

En connex cun questa recumandaziun sto vegnir menziunà in svilup positiv en il chantun biling Freiburg (franzos/tudestg): Il settember 2018 ha il parlament chantunal acceptà in postulat che incumbensescha la Regenza (executiva) da promover il «sigil da qualidad per la bilinguitad» en l'administraziun chantunala. La finamira da quest sigil è quella da sviluppar vinavant las mesiras ch'en gia vegnidas prendidas (en spezial curs da lingua), per dar la pussaivladad a las Freiburgaisas ed als Freiburgais da communitgar cun las autoritads en la lingua uffiziala da lur tscherna. Ultra da quai ha la citad da Freiburg (chapitala chantunala) concludì l'october 2018 da nominar ina Cumissiun permanenta per la bilinguitad, che duai proponer mesiras cun la finamira da promover cunzunt l'engaschament da personas bilinguas en l'administraziun communal e d'encuraschar il persunal municipal da meglierar sias enconuschientschas da la lingua partenaria.

Material d'instrucziun per las linguas minoritaras ed en las linguas minoritaras

108. Tenor l'artitgel 15 da la Lescha federala davart las linguas naziunalas procuran la Confederaziun ed ils chantuns – en il rom da lur cumpetenzza – che la lingua d'instrucziun, numnadamain en sia furma da standard, vegnia suttamessa ad ina tgira speziala sin tut ils stgalims da l'instrucziun (art. 15 al. 1). En il rom da lur cumpetenzza promovan els plinavant la plurilinguitad da las personas ch'emprendan e da las personas che instrueschan (art. 15 al. 2) e per ina instrucziun da linguas estras che garantescha che las scolaras ed ils scolars disponan a la fin dal temp da scola obligatoric da cumpetenzas en almain ina segunda lingua naziunala ed en in'ulteriura lingua estra. L'instrucziun en las linguas naziunalas tegna quint dals aspects culturals d'in pajais pluriling (art. 15 al. 3). En Svizra vegnan ils plans d'instrucziun per il stgalim primar e secundar elavurads da las autoritads chantunalas. Sch'ils chantuns n'èn betg en cas da coordinar tranter auter l'armonisaziun da la durada e da las finamiras dals differents stgalims dal plan d'instrucziun sco er da la renconuschientscha dals diploms, po la Confederaziun decretar las prescripziuns necessarias.⁸⁵

109. Intginas represchentantas ed intgins represchentants da la minoritad taliana deploreschan ch'il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni investescha pauc en la translaziun da materialias d'instrucziun en talian. Questas materialias oriundamain concepidas per scolars da lingua tudestga, ston vegnir translataidas ed adattadas a la realitad dals uffants da lingua taliana, quai che premetta tant abilitads linguisticas sco er pedagogicas. Las represchentantas ed ils represchentants da la minoritad taliana han renvià al fatg che las materialias d'instrucziun sviluppidas en il chantun Tessin n'èn betg adina adattadas per il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni, quai pervia da las differenzas tranter ils plans d'instrucziun dals dus chantuns.

110. En quest connex fa il Comité consultativ endament sia constataziun anteriura: «Damai ch'igl è impurtant ch'il cuntegn ed il diever da la lingua sajan adattads als basegns concrets da las gruppas da minoritads pertutgadas, tranter auter en vista a la terminologia concreta da roms technics en las linguas minoritaras, duess il material che vegn produci en Svizra avair la

⁸⁵ cf. artitgel 62 alinea 4 da la Constituziun federala svizra.

precedenza. Las materialias che vegnan elavuradas en stadis vischins, pon medemamain vegnir admessas e messas a disposiziun, sch'ellas èn adattadas.»⁸⁶ Il Comité consultativ agiunta che las materialias d'instrucziun da lingua taliana che vegnan duvradas en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni, vegnan per regla transladas dal tudestg per observar il plan d'instrucziun dal chantun, quai pervia da l'organisaziun dal sistem da scola svizzer. Quai sto vegnir finanziaà correspondentamain.

Il chantun Grischun renviescha a sia intenziun da sa stentar vinavant per metter a disposiziun meds finansials per translatar materialias d'instrucziun en rumantsch ed en talian. La prioritad ha la translaziun da materialias d'instrucziun tudestgas ch'èn vegnidas adattadas al «Plan d'instrucziun 21».

Recumandaziun

111. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni da segirar la finanziaziun necessaria per la translaziun u per l'elavuraziun da meds d'instrucziun e d'emprender en lingua taliana.

Artitgel 15 da la Convenziun da basa

Represchentanza e collavuraziun da minoritads en las instituziuns ed administraziuns

112. En vista a la represchentanza ed a la participaziun politica n'han personas che appartegnan a las minoritads naziunalas en Svizra nagins dretgs politics spezial, per exempel ina represchentanza garantida en tsherts gremis, ina deliberaziun da clausulas da bloccada, sezs garantids per els u il dretg da veto. Sco burgaisas svizras e burgais svizzers han ellas ils dretgs costituziunals, particularmain il dretg da sa participar a las elecziuns per il parlament, il dretg d'inoltrar petiziuns a las autoritads (art. 33 Cst.) sco er il dretg da fundar ina partida politica, da sa participar u d'appartegnair ad ina tala (art. 23 Cst.). Il Comité consultativ constatescha ch'ellas han ultra da quai la pussaivladad da s'engaschar tar ils parlamentararis per che quels defendian lur interess e da sa participar a consultaziuns publicas che las autoritads federalas realiseschan durant la fasa preliminar da proceduras legislativas da la Confederaziun.

Las suandantas precisaziuns pon vegnir fatgas:

Tenor la Constituziun (art. 52) dal chantun biling Vallais (franzos/tudestg) sto vegnir nominà – en connex cun l'elecziun da la Regenza (pussanza executiva ed administrativa) – in dals tuschintg commembers or dal gremi dals electurs dals districts tudestgs.

En il chantun biling Berna (tudestg/franzos) gantescha la Constituziun chantunala (art. 84) in dals set sezs en la Regenza ad in votant franzos. Ultra da quai defenda la «Deputaziun» ch'exista en il chantun e che sa cumpona dals commembers dal Cussegl grond (parlament chantunal) dal Giura bernais e dals deputads franzos dal circul electoral Bienna-Seeland, ils interess da la populaziun dal Giura bernais e da la populaziun franzosa dal circul electoral Bienna-Seeland en dumondas che pertutgan spezialmain questas populaziuns. La Deputaziun po pretender ina votaziun separada pertutgant conclus davart questas dumondas. Sch'il resultat da questa votaziun na s'accorda betg cun il conclus dal Cussegl grond, vegn la fatschenta returnada a l'organ cumpetent per l'examinar anc ina giada.

113. Per la cumposiziun dal Cussegl federal na datti nagina regulaziun da las quotas. Actualmain fan part dal Cussegl federal quatter personas da lingua tudestga, duas da lingua franzosa ed ina da lingua taliana. Historicamain han las commembras ed ils commembers da lingua franzosa u da lingua taliana adina già almain dus sezs. L'onn 2013 èsi vegnì proponì – en

⁸⁶ Comité consultativ per la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 3, «Ils dretgs da la lingua da personas che tutgan tar minoritads naziunalas, a norma da la Convenziun da basa», 2012, alinea 77.

il rom d'ina iniziativa parlamentara⁸⁷ – da midar la constituziun⁸⁸ e d'augmentar il dumber da commembers dal Cussegl federal da set a nov per garantir ina «represchentanza adeguata» da las «regiuns dal pajais e cuminanzas linguisticas» en il Cussegl federal. Il Cussegl federal ha refusà l'iniziativa, cunzunt pervia da la proposta d'augmentar il dumber da commembers, ha dentant beneventà il princip da la represchentanza adeguata da las regiuns dal pajais e da las cuminanzas linguisticas.

114. Schebain ch'i na dat betg in organ consultativ spezialmain per la represchentanza da minoritads naziunalas, pon ils Jenics, Sinti e Manouches far valair lur interess en differentas instituziuns da la Confederaziun u en gremis e forums federals, sco per exempel la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», la Cumissiun federala cunter il rassissem, la grupp da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» (cf. artitel 5) ed il post svizzer da la Allianz internaziunala en memoria da Holocaust. En quest connex è vegnida midada la disposiziun davart la nominaziun da la Cumissiun federala cunter il rassissem dal Cussegl federal il november 2015 e stgaffi in sez supplementar per ina represchentanta u in represchentant dals Roma. Il cussegl da fundaziun dad «In futur per ils viagiants svizzers» è occupà dapi l'onn 2017 en moda paritetica cun sis represchentantas e represchentants da las autoritads e sis represchentantas e represchentants da las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches. Il Comité consultativ constatescha plinavant che la grupp da lavur incumbensada da las autoritads federalas per elavurar il plan d'acziun da la Confederaziun aveva tuttina bleras represchentantas e represchentants da las organisaziuns da las minoritads sco da la regenza.

115. Il Comité consultativ fa endament che l'artitel 15 da la Convenziun da basa prevesa che las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas possian sa participar en moda efficazia a la vita culturala, sociala ed economica ed a fatschentas publicas. Areguard la participaziun a fatschentas publicas ha il Comité consultativ gia explitgà che persunas che appartegnan a minoritads naziunalas pon vegnir integradas differentamain, per exempel sco represchentantas en corporaziuns publicas e sin tut ils plauns da l'administraziun, tras mecanissem consultativs u tras cunvegns da l'autonomia culturala.⁸⁹ In'attenziun speziala duess vegnir dada a la represchentanza equilibrada da dunnas ed umens che appartegnan a minoritads naziunalas. La participaziun efficazia a la vita sociala ed economica, uschia ha argumentà il Comité consultativ, pretenda ch'ils stadis allontaneschian ils obstachels che impedeschan che las persunas che appartegnan a minoritads han in access equivalent als secturs economics ed als servetschs socials per stgaffir uschia l'egualitad da las schanzas, ma er ch'els promovian lur participaziun cun furnir prestaziuns e resultats.⁹⁰

116. Il Comité consultativ prenda enconuschientscha da la buna pratica en il chantun Argovia, nua ch'igl è vegnida installada sin plaun chantunal ina structura da consultaziun per Jenics, Sinti e Manouches viagiants. Quella cumpiglia in post spezialisà cun funcziun da mediaziun tranter las persunas pertutgadas ed ils gestiunaris da las plazzas da staziunament, da passagi e da transit. Il Comité consultativ constatescha però che las organisaziuns dals Jenics, Sinti e Manouches n'han en general nagina influenza sin process politics u legislativs, particularmain sin plaun chantunal, e deplorescha ch'i na dat sin naging plaun, inclusiv plaun interchantunal, in mecanissem da consultaziun permanent u organs consultativs che pudessan facilitar il svilup

⁸⁷ Iniziativa parlamentara 13.443, «Represchentanza adeguata da las cuminanzas linguisticas en in Cussegl federal cun nov commembras e commembers», da consultar sut: <https://www.parlament.ch/de/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaef?AffairId=20130443>

⁸⁸ Dapi l'onn 1999 vala tenor l'artitel 175 alinea 4 da la Constituziun federala svizra, che «las regiuns dal pajais e las regiuns linguisticas vegnian represchentadas adequatamain [en il Cussegl federal]».

⁸⁹ Comité consultativ per la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 2, «La participaziun efficazia da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas a la vita culturala, sociala ed economica ed a fatschentas publicas» (2008), p. 7.

⁹⁰ Comité consultativ per la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 2, «La participaziun efficazia da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas a la vita culturala, sociala ed economica ed a fatschentas publicas» (2008), p. 4.

d'ina proposta integrada per problematicas specificas da personas che appartegnan a minoritads naziunalas.

In'ulteriura buna pratica exista en il chantun Tessin: Qua è vegnì institui in post specialisà cun ina mediatura culturala che tracta las differentas dumondas en connex cun ils viagiants, saja quai sco intermediatura u per sensibilisar la populaziun.

La fundaziun «In Futur per ils viagiants svizzers» constatescha che la participaziun dals Jenics, Sinti e Manouches a fatschentas ch'als pertutgan concretamain duess sa manifestar en lur dretg – ed en il dretg da la fundaziun – da protestar cunter proceduras concernent la revisiun da plans d'utilisaziun. Quai n'è betg adina il cas.

117. Da la Lescha federala davart las linguas naziunalas resulta ina politica federala cun la quala duai vegnir cuntanschida ina represchentanza proporziunala da las cuminanzas linguisticas en l'administraziun federala. Quella è anc adina caracterisada tras ina surrepreschentanza leva, però degressiva dals pledaders dal tudestg che correspundan a 70,9 % dal persunal. La valor da finamira tenor l'artitgel 7 da l'ordinaziun da linguas importa 68,5–70,5 %. Pledaders da la lingua franzosa e taliana èn 21,7 % resp. 7,1 % dal persunal federal, quai che corresponda ad ina valor plitgusch bassa entaifer la dimensiun da las valurs da finamira respectivas (21,5–23,5 % resp. 6,5–8,5 %). Ils pledaders dal Rumantsch èn vinavant sutrepreschentads cun 0,3 % dal persunal federal. La valor da finamira è qua 0,5–1 %. Il Comité consultativ constatescha ch'igl è pussaivel – sche la tendenza cuntinuescha – da cuntanscher ils proxims onns tut las valurs da finamira, cun excepziun da quellas per la cuminanza rumantscha, da la quala la quota n'è betg sa midada dapi l'onn 2013.

118. Il dumber da personas che sa participeschan als curs da lingua da l'Uffizi federal da persunal crescha: L'onn 2014 han 2854 personas absolvi curs da preschientscha e curs online; l'onn 2016 eran quai 5752 personas. 39 % da quellas han frequentà in curs da franzos, 23 % in curs da tudestg, 20 % in curs da talian e 18 % in curs d'englais. La politica d'engaschament sin plaun federal sa basa sin il princip da la plurilinguitad. Las descripziuns da las plazzas che na correspundevan betg a quest princip ha il parlament examinà detagliadamain e midà en cas da basegn. La delegada federala per la plurilinguitad ha survegnì l'onn 2014 ulteriuras cumpetenzas; ella ha ussa dapli autonomia e po pronunziar recumandaziuns. Ultra da quai ha l'Uffizi federal da cultura fatg contracts da servetsch da 4 onns cun mintga chantun biling e triling (Bern/Berne, Freiburg/Fribourg, Valais/Wallis e Graubünden/Grischun/Grigioni) per als sustegnair en lur stentas per ina meglra cumpetenza linguistica dal persunal da lur administraziun chantunala e per finanziar translaziuns.

L'Uffizi federal da cultura (UFC) n'ha betg fatg contracts da servetsch cun ils chantuns Berna, Friburg, Vallais e Grischun, mabain cunvegnas da program, per als gidar ad ademplir lur incumbensas spezialas en connex cun lur plurilinguitad. Sustegnida duai vegnir er la promoziun dal barat tranter las regiuns linguisticas.

119. Dapi l'onn 2014 èn naschidas novas organisaziuns dals Jenics, Sinti e Manouches che represchentan puncts da vista multifars da questas cuminanzas: Intginas defendan ils dretgs dals Jenics, Sinti e Manouches en general, autras percunter s'occupan spezialmain da la protecziun dals dretgs da personas cun ina furma da viver nomada u mez nomada, da la sensibilisaziun da la publicitad per l'istorgia jenica u da la promoziun da las culturas jenicas. Questas organisaziuns sco er las personas ch'ellas represchentan, raquintan da difficultads cronicas ch'ellas han, sch'ellas emprovan da contactar las autoritads cumpetentas sin plaun chantunal u local en dumondas sco la furnaziun u en fatgs socioeconomic. Er tras las novas midadas da la Lescha federala davart il commerzi ambulat (cf. artitgel 5) pudess vegnir engrevgiada la participaziun da personas che appartegnan a las cuminanzas dals Jenics, Sinti e Manouches.

Recumandaziuns

120. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns d'examinar – en enclegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads che reflecteschan la diversidad entaifer lur cuminanzas – pussaivladads per ina meglra participaziun da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas a la vita publica, per che quellas possian cooperar als process da decisiun tant sin plaun federal sco er sin plaun chantunal ed interchantunal, per exempel tras mecanissem permanents, organs consultativs u quotas en l'administraziun publica.

Las autoritads comunales s'occupan medemamain da la dumonda d'ina meglra participaziun da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas, en spezial ils viaggiants, a la vita publica.

L'exempel da las «quotas en l'administraziun publica» sto vegnir precisà sco suonda: La Svizra na rinforza la represchentanza da las minoritads da princip betg tras quotas. Uschia na prevesa l'Ordinaziun federala da linguas, sco ch'igl è vegnì explitgà qua survart sut cifra 61, naginas quotas per la represchentanza da las cuminanzas linguisticas uffizialas en l'administraziun federala, mabain valurs da finamira.

121. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da cuntinuar cun lur stentas per promover la diversidad e per rinforzar la plurilinguitad sin plaun federal e da sa dar anc pli gronda bregia en spezial per augmentar la quota d'employadas e d'employads federals rumantschs.

Artitgel 16 da la Convenziun da basa

Refurma dal territori e da l'administraziun

122. L'onn 2014 han las vischnancas da Castrisch, Duin, Glion, Ladir, Luven, Pigniu, Pitasch, Riein, Rueun, Ruschein, Schnaus, Sevgein e Siat (en il chantun Grischun) concludì la fusiun ad ina nova vischnanca cun il num Glion. Glion era la suletta vischnanca tudestga, tut las autras vischnancas eran percenter rumantschas. Damai ch'il dumber da pledaders dal rumantsch en la nova vischnanca è creschì sur 40 % cun la fusiun, avess ella stuì valair sco «vischnanca rumantscha» en il senn da la lescha da linguas dal chantun Grischun. Per gudagnar ils pledaders dal tudestg per la fusiun, è vegnì chattà in cumpromiss: La nova vischnanca renconuscha uffizialmain duas linguas, il tudestg ed il rumantsch. Il diever dal rumantsch en l'administraziun ed en las scolas è garanti, ed a Glion datti ina scola bilingua. Il Comité consultativ constatescha che la vischnanca è er vinavant separada praticamain en duas parts (cf. er artitgel 11): Il center da la citad (Glion) è vinavant tudestg. Las parts vischinas da la citad percenter èn anc adina rumantschas, ed il rumantsch è vinavant la lingua d'instrucziun en las scolas primaras là.

Recumandaziun

123. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads chantunalas dals chantuns bilings e trilings, da garantir che las represchentantas ed ils represchentants da tut las cuminanzas vegnian tadlads er en cas d'ina fusiun d'unitads amministrativas, e ch'ils dretgs da las persunas che appartegnan a minoritads linguisticas na vegnian betg restrenschiads pervia da la refurma dal territori e da l'administraziun. El pretenda da las autoritads chantunalas e comunales da promover e da proteger – en cas da basegn ed en enclegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da questas cuminanzas – la plurilinguitad en tut il territori da las novas unitads plurilinguas.

Artitgel 18 da la Convenziun da basa

Collavuraziun tranter la Svizra e l'Italia

124. Il Cussegl federal svizzer e la Regenza da l'Italia han sutscrit l'onn 1982 e confermà l'onn 1986 in protocol per la nominaziun d'ina «Cumissiun culturala consultativa italo-svizra» (*Commissione culturale consultiva italo-svizzera*, er numnada «Consulta») per promover il barat cultural e las relaziuns culturalas tranter ils dus pajais sin plaun naziunal e regiunal, en spezial tranter ils chantuns svizzers italofons Tessin e Graubünden/Grischun/Grigioni d'ina vart e las regions vischinas da l'Italia da l'autra vart. A chaschun da lur ultima sesida il settember 2017 è la cumissiun s'occupada da l'instruir e da l'emprender la lingua taliana. En quest connex èsi vegnì fixà da promover vinavant la creaziun da scolas bilinguas (inclusiv il talian). Ina grupp da lavur incumbensada aposta duai cuntinuar cun la lavur vi da questas tematicas. Il Comité consultativ è vegnì infurmà d'intgins interlocutors, ch'ils resultats da questas consultaziuns na sajan strusch enconuschents a las vischnancas pertutgadas.

Recumandaziun

125. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da promover vinavant ils dretgs da las minoritads talianas, en spezial cun mantegnair la collavuraziun tranter la Svizra e l'Italia, e da garantir che las persunas che appartegnan a las cuminanzas pertutgadas vegnian consultadas ed infurmadadas.

Questa collavuraziun tranter la Svizra e l'Italia n'ha betg la finamira da «promover ... ils dretgs da las minoritads talianas». Anzi, i sa tracta da promover projects da cultura, en spezial d'intermediar la lingua e cultura taliana a las scolas svizras.

III. Remartgas finalas

126. Il Comité consultativ è da l'avis che las suandantas conclusiuns e recumandaziuns pudessan servir sco basa per la proxima Resoluziun dal Comité dals ministers pertutgant la realisaziun da la Convenziun da basa tras la Svizra.

127. Las autoritads vegnan supplitgadas da resguardar las remartgas e las recumandaziuns detagliadas en las parts I e II dal quart Parairi dal Comité consultativ⁹¹. Per megliar la realisaziun da la Convenziun da basa ston vegnir prendidas tranter auter las suandantas mesiras.

Recumandaziuns per in agir immediat⁹²

- Las autoritads federalas ston infurmar la populaziun pli e pli davart il dretg vertent per cumbatter cunter la discriminaziun e ston prender puspè en consideraziun ina legislaziun generala federala cunter la discriminaziun; facilitar l'access a la giustia per persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, ch'èn daventadas victimas da discriminaziuns, particularmain cun autorisar organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess general e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; stgaffir uschè baud sco pussaivel ina instituziun dals dretgs umans en il senn dals Principis da Paris, ch'è independenta instituziunalmain e finanzialmain, da la quala il mandat e l'abiltad d'agir per promover e per proteger ils dretgs umans èn plainamain garantids; crear posts da mediaziun («persuna da mediaziun instituziuns») sin plaun federal e chantunal.

Pertutgant la dumonda d'ina Lescha federala cumplessiva cunter la discriminaziun vegni renvià a la resalva en cifra 39.

Pertutgant la legitimaziun da far recurs d'organisaziuns nunguvernamentalas vegni renvià a las rectificaziuns en cifra 67.

Pertutgant l'endrizzar ina instituziun naziunala dals dretgs umans vegni renvià a l'actualisaziun en cifra 38.

Pertutgant l'endrizzar posts da mediaziun vegni renvià a las rectificaziuns en cifra 38.

- En il rom da proceduras accessiblas, imparzialas e transparentas: sustegnair finanzialmain projects che mantegnan e promovon l'identitad e la cultura da persunas cun ina moda da viver nomada; conceder a la fundaziun «In futur per ils viaggiants svizzers» meds finansials e persunals suffizients, per ch'ella possia ademplir sias incumbensas e cuntanscher las cuminanzas pertutgadas; deliberar uschè baud sco pussaivel il sboz dal plan d'acziun federal per promover Jenics, Sinti e Manouches e realisar svelt las mesiras ch'èn cuntegnidas en quel; sensibilisar la populaziun per la moda da viver nomada; stgaffir avunda plazzas da staziunament e da transit entaifer il termin ch'è previs en il sboz dal plan d'acziun.

Pertutgant il plan d'acziun «Jenics, Sinti e Roma» vegni renvià a l'actualisaziun en cifra 54.

- Sentenziar systematicamain ed immediatamain tut las furmas d'intoleranza, particularmain quellas manifestadas publicamain, saja quai antiziganissem, antisemitissem u ostilitad envers Muslims; analizar systematicamain talas manifestaziuns e perseguitar penalmain ils auturs da quellas; dar la pussaivladad a

⁹¹In link a quest Parairi vegn integrà en il sboz da resoluziun avant che quel vegn suttamess a la GR-H (Rapporteur Group on Human Rights).

⁹²Las suandantas recumandaziuns èn ordinadas tenor la successiun dals artitgels correspondentes da la Convenziun da basa.

persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, sco victimas da plets instigants, da purtar plant avant dretgira, particularmain cun autorisar ad organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess da la generalitad e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; perseguitar senza retard las mesiras identifitgadas e las realisar sin plaun federal e chantunal, per che la segirezza da las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas saja garantida.

Pertutgant la legitimaziun da far recurs d'organisaziuns nunguvernamentalas vegni renvià a las rectificaziuns en cifra 67.

Ulteriuras recumandaziuns⁹³

- Tar l'elavuraziun da novs texts da lescha, per exempel davart l'urden public, far attenziun commensuradamain al mantegniment da l'identitad e da la cultura da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas e proteger lur dretg d'exequir lur tradiziuns; garantir che la revisiun da la Lescha federala davart il commerzi ambulat e l'ordinaziun correspudenta vegnian interpretadas ed applitgadas conform a las finamiras.
- Promover pli e pli projects da sensibilisaziun che vulan reducir pregiudizis envers la furma da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches, en spezial projects che sa drizzan a las medias u a collavuratur da las medias.
- Cuntinuar cun las stentas sin plaun federal che procuran per l'egualitad effectiva da persunas da tut las cuminanzas linguisticas, uschia che las persunas pon duvrrar vinavant lur atgna lingua en il contact cun l'administraziun federala; laschar translatar en autras linguas naziunalas – tenor apprezzar da las autoritads ed en cunvegnientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas – las decisiuns las pli impurtantas dal Tribunal federal davart ils dretgs da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas; promover tar activitads dal mintgadi, en campagnas d'infurmaziun, en la giustia ed en l'administraziun dal chantun Grischun dapli l'utilisaziun da las linguas minoritaras.
Pertutgant il dretg da duvrrar l'atgna lingua en il contact cun l'administraziun federala vegni renvià a la rectificaziun en cifra 89.
- Cuntinuar a sviluppar en il sector da la scolaziun e da la furmaziun professiunala soluziuns flexiblas ch'èn adattadas per persunas cun ina furma da viver nomada ed integrar las famiglias pertutgadas en l'elavuraziun da novs projects per garantir il dretg dals uffants sin furmaziun e per stgaffir cundiziuns che permettian da cumbinar quest dretg cun il dretg sin ina furma da viver nomada; integrar la cultura e l'istorgia jenica en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun per promover la diversitad e l'integrasiun sociala en la populaziun e per rinforzar la conscienza per la furma da viver nomada e sia acceptanza.
Pertutgant la dumonda d'integrar – ultra da la cultura ed istorgia jenica – er quella dals Sinti, Manouches e Roma en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun, vegni renvià a la rectificaziun en cifra 100.
- Permetter l'instrucziun da ed en talian e rumantsch ordaifer ils territoris, nua che las persunas che appartegnan a questas minoritads linguisticas vivan tradiziunalmain, particularmain en las grondas citads; tschertgar il dialog cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas ed identifitgar il basegn dals Rumantschs e dals Talians per l'instrucziun sin il stgalim secundar (stgalim secundar II) en lur lingua.

⁹³ Las suandantas recumandaziuns èn ordinadas tenor la successiun dals artigels correspudents da la Convenziun da basa.

- Examinar – en enlegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads, che reflecteschan la diversidad en lur cuminanzas – pussaivladads per ina meglra participaziun a la vita publica da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas, per che quellas possian cooperar als process da decisiun tant sin plaun federal sco er sin plaun chantunal ed interchantunal, per exempel tras mecanissem durabels, organs consultativs u quotas en l'administraziun publica.

Pertutgant la dumonda da las quotas vegni renvià a las rectificaziuns en cifra 120.